

Qiz talashgan
o'smirlar

Xudoyberdi
TO'XTABOEV

1-QISM

I bob

Alloh bu yurtga mustaqillik degan ne'matni ato qilgandan buyon bir tomoni adirli tog'larga, yana bir tomoni cho'llarga ulashib ketadigan Tagob qishlog'ida uyqusirab yotgan insonlar birdan uyg'ongandek bo'ldi. Tadbirkorlik, fermerlar harakati, xususiyy ishbilarmonlik deysizmi, shunaqa avj olib ketdiki, ta'riflashga so'z ham ojizlik qiladi. Yigitlar belini mahkam bog'lab, qo'liga tupurib, imkoniyat axtarishga tushgan, ayollar qozon-tovoqni yig'ishtirib bozorga yugurgan, kampirlar eski-tuski quroqdan yakandozlar yasab pullashga kirishgan, chollar eski mis qumg'onni chegalatib xaridor axtargan, voy-bo'y, o'smirlaru bo'yi yetgan qizlarni aytmaysizmi! Bittasi velosiped tuzatadigan ustaxona ochib, ustaxonasiga buzuq velosiped kelmay jig'ibiyroni chiqqan, bittasi o'n ikkita buzoq boqib, buzoqlari semirib, sotilib ketguncha erkagi qanaqa bo'ladi-yu, urg'ochisi qanaqa bo'ladi, ana shuni bilmay qolgan, bilmagani uchun o'zini emas, dadasini ayblab yurgan. To'qqizinchi sinfni bitirguncha faqat a'lo baholarga o'qigan Qumrinisa qizaloqlarga ko'ylak, kofta tikaman deb oldirgan mashinasi ip chaynayotgani uchun Amerikayu, Xitoyu, Yaponiyaga, mashinalaring sifatsiz ekan, deb to'xtamay xat jo'natib turgan.

Lekin qishloqning ko'pchilik o'smirlari hali uyquda, bir xillari mudrab ham yurishibdi. Qobil degan sho'x, shaddod o'smirning onasi u kun bo'yi to'p tepib yuravergani uchun qulog'idan cho'zib, «voy, bolam, sen qachon odam bo'lasan», deb yig'lagan emish. Qishloq markazida ochilgan pullik kompyuter xonasida ko'zini lo'q qilib, qulog'ini ding qilib, olti

soatlab g'alati-g'alati tomoshalardan boshini ko'tarmaydigan bir bolaning dadasi eshikdan kirishi bilan derazadan tashlab qochgan emish.

Xullas, qishloqda qiziq-qiziq gaplar, mish-mishlar, haqiqatga yaqin keladigan voqealar ko'p. Rasuljon degan miyasi yaxshi ishlaydigan bir o'smir g'alati kashfiyot yaratibdi. Tog' tomondan to'rt-beshga bo'linib, jildirab qo'shiq aytib tushadigan buloq suvini birlashtirib, shovullab tushadigan holatga keltirib, qo'lbola tegirmon yasab olibdi, butun qishloq unga qoyil qolibdi. Beva onasi ikkovlari hozir tegirmonchilik qilishayotgan emish. Yana qiziq gaplardan biri shuki, bir o'smir yigitcha urishqoq xo'rozlarga ishqiboz ekan. Tushiga nuqul dakang xo'rozdan ham novcharoq xo'rozlar kirarkan. Toshkentga, Urugvay degan mamlakatning elchixonasiga borib, «sizlarda urishqoq xo'rozlar ko'p bo'larkan, kinoda ko'rdim, uch marta ko'rdim, o'z ko'zim bilan ko'rdim, menga o'sha xo'rozlardan olishimga yordam bering», deb yolvoribdi. Ehtimol, ko'z yoshi ham qilgandir. Elchi janoblari avvaliga rosa kulibdi, qotib-qotib kulibdi, chunki Urugvay Urugvay mamlakati nomini olganidan buyon hech kim bu mamlakatga xo'roz so'rab murojaat qilmagan ekan. Janobi elchi kula-kula rozi ham bo'lib, yangi yil arafasida oltin qafasga solingan kekkayib turgan, bo'ydor xo'rozlardan oltitasini o'smirning uyiga yetkazib beribdi. O'smir bu xo'rozlardan besh-o'n kun zavqlanibdi, nihoyat, Tagobdagi xo'rozlarni urishishga qo'ygan ekan, chatoq bo'pti, juda chatoq bo'libdi. Urugvay xo'rozlaridan birortasi ham urishmay qanotini yozib, Tagob xo'rozlarini oldiga tushib qochaveribdi, qochaveribdi. O'smir yig'lagudek bo'lib:

– Yo'q-yo'q, men Urugvay mamlakatidan emas, Paragvay mamlakatidan xo'roz so'ragandim, deb yana yo'lkiraga onasidan pul olib, Toshkentga jo'nab ketgan emish.

Xullas, Tagob qishlog'ida ana shunday qiziq gaplar juda ko'p. Juda-juda ko'p. Yigirmatasini qo'yin daftarimga yozib ham oldim. Lekin shu qiziq gaplardan bittasini shunaqa ta'rifladilarki, oqlovchi, qoralovchi so'zlarni shunaqa ko'p aytdilarki, hammasini yozib olay desam, daftarimda joy yetmay qoldi.

Bir qarasangiz, maqtanchoq emish, bir qarasangiz, juda-juda sipo, kamtar emish, bir kun tengqurlari bilan kurashga tushsa, ertasiga dadasi bilan birga borib ashula aytarmish. Shunaqangi bir so'zli ekanki, aytgan so'zidan hech qaytasmish. Lekin o'ziyam g'oyat ko'rkam, g'oyat go'zal bir yigitcha bo'lib yetishayotgan emish. Ehtimol shuning uchundir, bu yigitchani bir yo'la beshta qiz sevib qolgan emish. Bittasi, «Men uni beshinchi sinfdaligimda tanlaganman, qaysi qiz unga sal yaqinlashsa, sochini bittalab yulib, boshiga o'rab qo'yaman, taqir boshiga qatiq surtib, qizlar o'rtasida sharmanda qilaman», degan emish (qarang, qiz bola ham shunaqa gaplarni aytarkanda); bitta qiz, dadam seni Yo'ldoshxondan boshqasiga beraman desa, gapni ko'paytirib o'tirmayman, o'zimni daryoga tashlayman, degan emish. Uchinchi bir qiz esa hammasidan ham qiziqroq gapni aytibdi: «biz kelajakda Yo'ldoshxon bilan turmush quramiz, turmush quramiz-u, darhol Toshkentga ko'chib ketamiz, ko'chib ketayotganda Yo'ldoshxon akamning bog'idan uch yuz tup anjir ko'chatlari ham olib ketib ko'paytirib, butun Toshkentga anjir sotamiz», degan gaplarni o'ylarmish-u lekin o'ylaganlarini hech kimga sezdirmas emish. Tengqurlariga qaraganda xiyol novcharoq, tik qomatli, bug'doy rang yuzli, yuzi-ko'zlari lovullab yonib turadigan Yo'ldoshxon esa bu gaplarga uncha parvo qilmas emish. O'zi xiylagina hazilkash emasmi, hazilnamo qilib «men sochidan qatiq hidi kelib turadigan qishloq qizlarini emas, sochini kalta kestirgan, butun borlig'idan atir, upa hidi ufurib turadigan shahar qizlariga uylanaman», deb xoxolab kularmish. Uning kulgusi shunday samimiy, shunday beg'ubor va goho shunday qattiq ham bo'larkanki, astoydil kulsa, daraxtlarga qo'ngan qushlar gurullab uchib ketarmish.

II bob

Eski, shalog'i chiqqan, nechanchi yilda dunyoga kelganligini ham bilib bo'lmaydigan «Jiguli» rusumli ulovda ikki o'smir shahardan qaytyapti. Mashinaning yukxonasi, orqa o'rindig'i bir litrlik, ikki litrlik shisha bankalarga limmo-lim to'la, bankalar

shaqir-shuqir qilib «ashula» aytib kelyapti. Ashulaga yukxonadagi oltita bo'sh tog'ora ham jo'r bo'lgandek g'alati-g'alati ovozlar chiqarib boryapti.

«Jiguli» aftidan benzinni yaxshi bermayotganga o'xshaydi, sakrab-sakrab kelyapti. Lekin bu sakrab kelayotgan «Jiguli»ning o'ziga xos ajoyib fazilatlari bor. Masalan, orqa o'rindiqqa uch kishi o'rniga besh kishi o'tirsa ham g'ing demay tortaveradi, orqa g'ildiragidagi ballonlari goh damsiz bo'lib qolsa ham, motorida moyi tugab qolsa ham «tutun qaytarmay» yuraveradi. Eng muhimi bu emas, muhimi shuki, yo'l harakati boshqaruvi noziri ola tayog'ini qo'lga olib orqasidan quvsa ham, baribir yetolmaydi. Bechora nozir tayoqchasini o'qtalib, «shoshmay tur, seni baribir qo'lga tushiraman», deb qolib ketaveradi.

Ana shu antiqa «Jiguli»da ikki kishi kelyapti. Ruldagisi hozirgina, beshta qiz unga ishqiboz bo'lib qolgan emish, deb ta'riflaganimiz shu yil bahorda yosh fermerlar ko'rgazmasida ishtirok etib, «Eng yosh fermer» deb diplom olgan Yo'ldoshxon bo'ladi. Uning yonginasida esa fermaning hisobchisi, barcha ishlar bo'yicha ana shu Yo'ldoshxonning yordamchisi bo'lmish Zulxumor kelyapti. Ikkovlari ham o'z xayollari bilan band. Olti tog'orada anjir olib borishgan edi. Anjirlar ko'z yumib ochguncha pul bo'ldi. Zulxumor, ehtimol, shu pullarni hisoblab borayotgandir. Ehtimol anjirimizning shig'il pishgan hosilini endi boshqa bozorlarga chiqarsak bo'larmikan, deb o'ylab borayotgandir. Zulxumor, ehtimol, hammasi bo'lib besh qizu besh o'smirdan iborat fermadagi ishlarning ertangi rejasini tuzib borayotgandir. Xullas, bu qiz boshqalarga qaraganda fermaga qattiq berilgani uchun Yo'ldoshxon o'ziga o'rinbosar qilib olgan. Ehtimol, qishloqdagi boshqa fermer yigitchalar unga ko'z olaytirmasin, yaqinrog'imda bo'lsin, deb shu xayolga borgandir. Kegin Zulxumorning to'lib-toshib borayotgan husni jamoli vaqti-vaqti bilan bu yigitchani o'ziga tortar, ba'zan mast ham qilib qo'yardi. Ehtimol, ana shu quvonchli daqiqalar hamisha menga nasib bo'lib tursin, deb bu qizni yoniga olgandir. Qizning to'lishib borayotgan husni latofati qishloqdagi o'zga yigitchalarning ham e'tiborini tortgan bo'lishi kerak. Ehtimol, Yo'ldoshxon, bu go'zal qiz men bilan birga, deb maqtanib yurish

uchun ham unga katta-katta ishonch bildirayotgandir. Ehtimol, Zulxumor tumanga mashhur bo'lgan qattiqqo'l prokurorning qizi, bir kunmas bir kun unga ishim ham tushib qolar, deb o'ylagandir. Xullas, bu o'smir yigitchaning ham, bu o'smir qizning ham o'ylaganlari ko'p. Nima bo'lganda ham ikkovlari hozir shahardan shirin-shirin xayollarga berilib qaytishyapti. Anjirlari yaxshigina pul bo'ldi, shuning gashtini surib kelishyapti.

Anjirlaridan bir qismini ko'tarasiga olgan notanish ayol yoqimtoygina, shirinso'zgina ekan. Gap orasida o'zga yurtdagi shaharda bir dona anjir bir qovun bahosida pullanyapti, degan gapni aytib yubordi. Ataylab aytdimi, bilmasdan aytib yubordimi – bu yolg'iz Allohning o'ziga ma'lum. Harqalay shu gapni aytdi u. Fermerning ham, tadbirkorning ham ko'zi o'tkir, qulog'i ding bo'ladi, burni ham yaxshi hid olishi kerak, deyдилar. Yoqimtoygina ayol e'tiborsizgina bo'lib so'zlayotganida Yo'ldoshxonning qulog'i ding edi.

– Opa, qaysi shaharda anjirning bahosi yuqori bo'ladi? – deb so'radi u.

– Aylanay, mening katta qizim o'sha shaharda yashaydi. Mana shu anjirlaringizni shisha bankaga joylab, o'sha yoqqa jo'natib turaman. Esingizdami, aylanay, o'tgan yili ham anjiringizdan oluvdim. Voy, biram shirin ekanki, biram nabiralarim mazza qilishdiki, hammasining tomog'ida angina boridi, anginasini ham anjirning shirasi tuzatib tashladi.

– Siz aytgan shahar uzoqmi?

– Uzoq ham gapmi, tupkaning tagida.

– Anjirni shisha bankada emas, qutilarga joylab sotsa ham yetadimi?

– Bunisini men bilmayman, lekin yetmasligini biladiganlardan so'rang, aylanay... Anjiringizdan hali ko'pmi?

– Bog'imizdagi anjirlar shig'il pishdi hozir.

– Qorasidan ham bormi?

– Bor, aylanay, opa, bor, nosqovoq nusxasidan ham, barmog' nusxasidan ham, hammasidan ham bor, hammasi shig'il pishdi.

Gap tadbirkoru fermerning ko'zi o'tkirligi, qulog'ining ding bo'lishida ham emas, balki kosaning tagida nim kosasi borligini,

eshitganini tezroq hazm qila olishida ham bo'lsa kerak. Bir dona anjir bitta qovunga teng bahoda pullanadigan bo'lsa, men o'sha bozorni tezroq egallashim kerak, deya o'ylay boshladi Yo'ldoshxon. Shoshayotganining sababidan yana biri shuki, anjirzor bog'ida yoshi saksonlarga borib qolgan, shu bog'ning ham qorovuli, maslahatchisi, ham yosh yigitchayu qizlarning tarbiyachisidek bo'lib ishlayotgan Qobil boboga tezroq ro'para bo'lishi kerak. Ko'pincha boboning maslahati qo'l keladi unga. Uning gapi bilan yutqazay-yutqazay deb turgan o'yinni yutib olaveradi.

Kolxozlar zamonidan qolib ketgan katta hovuz bo'yidagi, baland ko'tarilgan loy supada, urinibgina qolgan to'shak ustida yonboshlab, ho'plab-ho'plab ko'k choy ichayotgan bir holatda ekan, bobo shoshmasdan o'rnidan turdi.

Yo'ldoshxon bozorda eshitgan gapini shoshilib aytdi. Zulxumor uncha-muncha qo'shimcha ham qilib turdi. Hozir anjirzorda uch tonnadan ortiq yetilgan meva bor, ularni qadoqlab ham, bankaga solib ham bo'lmaydi, ko'tarasiga sotish kerak.

– Bolam, anjirni ko'tarasiga sotaylik deb keldilaringmi? shoshmasdan so'radi bobo.

– Boshqa ilojimiz yo'q, bobojon.

– Hoy Zulxumor qizim, sen ko'pincha dono maslahatlar berasan. Ayt-chi, anjirni ko'tarasiga sotsanglar bo'ladimi?

– Bobojon, mening fikrim shunday: qizlar ham kelsin, o'g'il bolalar ham kelsin, ovozga qo'yaylik.

– Lekin baribir aqllisan-da, prokurorning qizi, beriroq kel, boshingni bir silab qo'yay, – deb qizning boshidan silab qo'ydi Qobil bobo. – Xudoga shukr, Yo'ldoshxonga sendek aqlli yordamchini ro'para qilganiga shukr.

III bob

Ferma a'zolari bor-yo'g'i to'rt qizu to'rt yigitchadan iborat. Hammalari yaqindagina 9-A sinfning a'lochi o'quvchilari edi. Bir-biriga gap bermay, bir-birini turtib-surtib yurgan, yerga ursang, osmonga sakraydigan, sho'x-shaddod bolalar-u ozoda kiyinish uchun bir-biridan o'taman, deb yurgan qizlar edi.

Qarang, bugun viloyatdagi eng yosh fermer Yo‘ldoshxon fermerning a‘zolari bo‘lib qolishdi-ya! Zudlik bilan hammalari yig‘ilishdi. Ishga desang sustroq kelishardi-yu majlisga desang, mana shunaqangi yugurib kelishardi. Yo‘ldoshxon ularga so‘z berib o‘tirmadi. So‘z bersang, sinf majlisiga aylantirib yuborishadi. Voy, bu gapga chechan qizlar, har biri anjirzorni men yaratdim, deb ko‘kragiga urib gapiradigan yigitchalar!

– Anjirning pishgan qismini qo‘shni yurtga sotmoqchiman, – deb gap boshladi Yo‘ldoshxon. – Mening o‘rninga Zulxumor rahbar bo‘lib qoladi, kim uning gapini qaytarsa ishdan haydayman. Tong paytida hammang chelagingni ko‘tarib kelaverasan, hasharchilarni ham aytinglar. Chelagiga ming so‘mdan beraman.

Hayitvoy degan bola kallasi kattaroq jussasasi ham yirik bo‘lgani sababli tengqurlari uni Hayit polvon deb chaqirishadi. Polvon o‘rnidan turib:

– Bir o‘zing ketyapsanmi? – deb so‘radi.

– Bir o‘zim ketyapman, – degan javob qaytdi.

– Meni ham olib ketasan, umrimda chet elga bormaganman.

– O‘tir, bundan keyin gapirmoqchi bo‘lsang, qo‘l ko‘tarib gapir.

– Xo‘p, mana qo‘limni ko‘tardim. Zulxumorni o‘rningga qoldirmoqchimisan?

– Albatta, u hamma ishlar bo‘yicha mening o‘rinbosarim.

– Zulxumorni o‘rningga qo‘yma, o‘g‘il bolalardan tayinla. Zulxumor pulning ko‘pini qizlarga beradi, halol emas, qizlarga qosh qalamga, atir–upaga, labiga surtadigan bo‘yoqlarga, deb biz qiyinchilik bilan topayotgan pulning yarmini o‘shalarga beryapti. Mehnatni biz qilaylik-da, huzurini qizlar ko‘rsinmi?

Yo‘ldoshxonning qovog‘i uyildi, achchiqroq bir gap aytgisi keldi-yu lekin yuziga negadir tabassum yugurdi:

– Hayitvoy, sen ham labingga bo‘yoq surtmoqchimisan?

– Men bo‘ladigan gapni aytyapman.

– Ayt, sen ham yuzingga upa surtmoqchimisan?

Bunaqa yig‘ilishlar fermada tez-tez bo‘lib turadi. Fikrlarning bo‘linishi, bir-birlarini tasdiqlamaslik ham yuz beradi. Yo‘ldoshxon aslida qo‘shni yurtga borish masalasini o‘rtaga

qo'ymasam ham bo'ladi, deb o'ylayapti. Zulxumor, garchi so'zda Yo'ldoshxonning yonini olayotga bo'lsa ham, mayli, chet el savdosini yo'lga qo'yaylik, deb aytayotgan bo'lsa ham, aslida, Yo'ldoshxonning o'sha yurtga borishini chin dildan qutlayotgani yo'q. Qiziq, Zulxumorning nazdida Yo'ldoshxon sodda, go'l, hamma uni aldab qo'yayotgandek tuyulaveradi. Shuning uchun Yo'ldoshxonning har bir harakatiga fikr aytadi, mendan nari ketmaysan, bemaslahat ish qilmaysan, degan bir holatda bo'laveradi. Nima ekan bu, yaxshi ko'rishmi, ehtiyot qilishmi yoki ishonmaslikmi? Ovozga to'planganlar ham g'alati-g'alati fikrni boshlaridan o'tkazishyapti. Hayit polvon nima desak ekan, deb o'zi tanlab kelgan, o'ziga sherik qilib olgan Rohila degan qizning ko'zini poylayapti. Shaddod qiz Farida qiziqchi Akrom bilan fermaga bir kunda kelishgan, ehtimol, g'alati-g'alati maslahatlar qilib olishgandir. Ehtimol, hal qiluvchi gapni, Farida, sen aytasan, deb qizni ishontirib qo'ygandir. Bu ikkovlari ham ovoz berishdan oldin bir narsalarni maslahat qilib olishyapti. Qiziqchi shoir Safar O'tan o'zi bilan birga kelgan Umida ismli qizning qo'lini ushlab-ushlab qo'yyapti. Ehtimol qo'llarini ushlash bilan ham allaqanday maslahatlar qilishyotgandir. Garchi o'zi oq-sariqdan kelgan bo'lsa-da, negadir ismi Qoraborot bo'lib qolgan yigitcha ham o'zi bilan bamaslahat kelgan Saddinisodan ko'zini uzmay o'tiribdi. Qiziq bo'lyapti, demak, bu qizchalar, bu yigitchalar bu yerga kelishdan oldin ham, ota-onalaridan ruxsat olishdan oldin ham g'alati-g'alati maslahatlar qilib olishganga o'xshaydi.

– Bo'ldi, endi ovozga qo'yaman, – dedi qat'iy qilib Yo'ldoshxon. – Kimda-kim qo'shni yurtga meva sotishimizga rozi bo'lsa, qo'lini ko'tarsin, kimda-kim qarshi bo'lsa, yo'q, boshqalarga sotamiz, ular endi yaxshigina pul beramiz, deb va'da qilyapti, desa o'sha o'rtog'imdan voz kechaman.

Xayriyat, qo'shni yurtga hech kim qarshilik ko'rsatmadi. Endigi gap uzoq mamlakatlarga, uzoq shaharlarga qatnaydigan, «Dalnaboy» deb nom olgan ulkan mashinani boshqaradigan Avazbek amakida.

Avazbek amaki Mirzo Bobur Xumoyun o'g'lini qancha yaxshi ko'rgan bo'lsa, yakkayu yolg'iz, suyukli o'g'li bo'lmish

Yo'ldoshxonni ham ana shunchalik yaxshi ko'radi. Avazxon amaki Yo'ldoshxondan oldin yana ikki o'g'il ko'rgan. Ikkovi ham olamdan o'tgan. Endi bu o'g'liga qattiq bog'lanib qolgan. Nima desa, yo'q demaydi. Qiziq tabiati bor bu amakining. Ilgari xo'jalikda ishlab yurganida benzin tashiydigan mashina minardi. Odamlar uni «Benzavoz amaki» deyishardi, keyinchalik yonidagi bo'sh o'rinda kampirlarni ko'p olib yurgani uchun «Kampiravoz amaki» deyigan bo'lishdi. Hozir esa uzoqqa qatnagani uchun «Dalnaboy amaki» deyishadi.

Yo'ldoshxon dadasining oldiga tortinibroq keldi. Xayriyat, dadasi boshqaradigan «bahaybat alka» mashinasi shundoqqina ko'cha eshiklari oldida turgan ekan. Dadasi katta ayvonning ho' narisida sigirga g'art-g'urt qilib poya qirqiyapti. Qiziq-a, bu odam chap qo'li bilan poyani bosib, o'ng qo'li bilan g'artillatib kesaveradi. Ikki kishi qiladigan ishni bir o'zi uddalayveradi, usta bo'lib ketgan-da.

Yo'ldoshxon dadasining qalbini yumshatish yo'llarini ko'p marta sinovdan o'tkazgan. Shoshilib kelib Avazbek amakining qo'lidan oldi, «yo'q, demang, sizdan o'rganganman, sizchalik kesa olaman», deb, bir nafasda poyani bir o'zi kesib tashladi. Kesyapti, dadasining yuziga tez-tez qarab olyapti. Nihoyat:

- Dadajon, sizga bir maslahat bilan keldim, - deb yotig'i bilan gap boshladi u. Otasidan biron narsa undiradigan bo'lsa, ana shunday mayin, yumshoq, yolvorish ohangida so'zlardi.

Aytaver gapingni, - dedi Avazbek amaki.

- Dadajon, sal nariroqqa boraylik.

- Shu yerda aytavermaysanmi?

- Ayajonim hozircha eshitmay tursa bo'lardi.

- Vahimali gapmi?

Og'ilxonaga kirib, mayda qirqilgan poyalardan sigirning oxuriga bosishdi. Nariroqda ikki buqa ham xo'mrayib, pishqirib turgandi. Ularning oxuriga ham to'ldirib xashak bosdilar. Avazbek amaki bu yil, xudo xohlasa, katta qizini uzatmoqchi, kuyovbola armiya xizmatida, qaytishi bilan to'y bo'ladi. Buqalar to'yga atalib boqilyapti.

- Dadajon, qo'shni yurtda bir shahar bor ekan, - deb boshlayapti o'g'il. Keyin o'sha shaharning nomini aytdi.

– Eshitganman, hatto borganman ham. Kolxozning qovuntarvuzini o'sha shaharga sotardik. Shahar emas, cho'lu biyobon o'rtasidagi otashxona desak ham bo'ladi. Yozning issig'ida oftobda tuxum pishadi.

– Borganman, deng? hafsirabroq so'radi o'g'il.

Dadang bormagan yurt qoptimi, dunyoda ellik graduslik issiq mamlakatlar bo'ladi, ellik graduslik sovuq o'lkalar bo'ladi.

Yo'ldoshxon o'ylanib qoldi. Ancha uzoq o'ylandi.

– Dada, o'sha shahar taxminan necha kilometr keladi?.. Meni kechiring, anjirni o'sha yurtga olib borib sotmoqchimiz... Sizning mashinangizda olib boramiz!

– Easing joyidami? Hosiling yetilgan bo'lsa, o'g'lim, shahardagi eski mijozlarning shirkatiga sot.

– O'tgan yili ular bizni boplagan, pulini haligacha ololganim yo'q. Dadajon, men ham sizga o'xshab bir so'zliman, qaysarman, gapimdan qaytmayman. Mayli, o'sha yurt issiq bo'lsa, o'sha yerda yonib kuyib ketay.

Yo'ldoshxon dadasini quchoqlab yerdan dast ko'tardi-da, gir-gir aylantira boshladi. Uning dadasini bu tarzda gapga ko'ndirishga urinishi birinchi bor emasdi, ehtimol oxirgisi ham emasdir, aylantiraverdi-aylantiraverdi.

– Qo'yib yubor! – deyapti otasi.

– Qo'yib yubormayman!

Yo'q, otaning boshi aylandi. Kuchga to'lib borayotgan o'g'li hali-beri qo'yib yubormaydiganga o'xshaydi.

Bo'pti, sen aytgandek bo'lsin, – entikib dedi otasi, – lekin bilib qo'y, narxni ikki baravar to'laysan.

IV bob

Katta, ulkan mashina devdek o'kirib boryapti. Uning ruliga goh ota o'tiradi, goh o'g'il. O'g'ilning qo'lida mashina haydashga huquqiy hujjat yo'q. Lekin, ko'pincha, otasining yonida o'tirib mana shunday haydab ketaveradi. Rulga o'tirganiga ham uch-to'rt yil bo'lib qoldi, dastlab o'tirgan kuni tormozga oyog'i yetmagan edi. Qarang, ulg'ayib, boshqarishni asta-sekin o'rganib, dadasidan qolishmaydigan bo'lib qolibdi-

ya! Buning ustiga ko'zi dadasinikiga qaraganda o'tkirroq emasmi, ho' naridagi do'ppidak keladigan chuqurchani ham hisobga olib mashinani silliq boshqarib boryapti. Ota Alloh unga ana shunday aqlli tadbirkor o'g'ilni berganidan mamnun, shukrona aytib boryapti. O'g'lining goh tushida, goh o'ngida Xo'jayi Xizr boboni ko'rganligiga oid oilasida, qishloqda gap ko'paygan. Yo'ldoshxonning tili uch yoshigacha ochilmagan. Uch yoshida tush ko'rib, tushida Xo'jayi Xizr boboni ko'rgan ekan. Xizr bobo oltin barkashda limmo-lim anjir keltirib:

– Anjir degin...

– Anjir degin...

– Anjir degin, – deganida Yo'ldoshxon to'satdan anjir, anjir, anjir deb gapirib yuborgan ekan. Shu yo'sin tili ham chiqib qolgan ekan. Uch yoshiga yetganida Xo'jai Xizr bobo bir qo'ltiq anjir ko'chati keltirib:

– Buni ekkin...

– Buni ekkin...

– Buni ekkin, – deb aytibdi. O'shanda bahor pallasi ekan. Yo'ldoshxon otasini qistab, dalada ozgina yerlari borakan, o'sha yerga ko'chat ektirgan ekan. Yo'ldoshxon yoshi ulg'aygan sari, kampir buvisining, onajonisining aytishicha, ketma-ket ham o'ngida, ham tushida ko'chat keltirgan Xo'jayi Xizr boboni ko'ravergan ekan. Avazxon amaki o'g'lining bu gapiga ishonib, ketma-ket ko'chat keltirib bog'ni kengaytiravergan ekan. Yo'ldoshxonning ham tushida, ham o'ngida Xo'jayi Xizr boboni ko'rdim deyishi qishloqda har xil gaplarning ko'payib ketishiga sabab bo'lgan ekan. Bir xil odamlar, o'g'lingiz ruhiy kasalga chalingan, uni tezroq do'xtirga ko'rsating, deb talab ham qilishgan ekan. Boshqa odamlar bo'lsa, shu yerlarda, ehtimol, yuz yilmi, ikki yuz yilmi oldin bir anjir yetishtirgan katta bog'bon yashab o'tgan bo'lsa kerak. O'sha bog'bonning ruhi arvohi Yo'ldoshxonning ko'ziga qayta-qayta ko'rinayotgan bo'lsa kerak, mayli, o'g'lingizning gapiga kirib, anjirzorni kengaytiravering, Xudo xohlasa, bu anjirzorda g'alati-g'alati mo'jizalar berishi mumkin, degan gaplarni ham aytishgan ekan.

Anjirzor kengaydi, rivojlandi, lekin so'nggi kunlarda Yo'ldoshxonning bir o'zi eplay olmay qoldi. Bog' xarob bo'lishi

mumkin edi, shunda Yo'ldoshxonning tushiga yana Xizr bobo kirib: .

- Yordamga o'rtoqlaring kelsin,
- Pok bo'lsin...
- Halol bo'lsin...
- Mehnatkash bo'lsin,
- Rahmdil bo'lsin, – degan gaplarni ham aytgan emish.

Shundan keyin Yo'ldoshxon birga o'qigan o'rtoqlaridan sakkiztasini tanlab-tanlab olgan, lekin ish boshlashdan oldin g'alati bir shartnoma ham tuzishgan ekan, shartnomaning asl nusxasi anjirzorga ham qorovul, ham agronom, ham maslahatchi, ham oshpaz bo'lib kelgan muallim boboning qo'lida saqlanar ekan.

Ana shu voqealarni xayolidan o'tkazib, ro'lni tekkis boshqarib borayotgan Avazbek amaki o'g'lining yelkasidan silab, zavqi oshib, quvonib:

– Yo'ldosh, ke endi sen ham biroz haydagin, bu sahroda nozir degani yo'q-ku, bemalol haydayverasan, – deb boshqaruv rulini o'g'liga berdi.

Ulkan mashina, xuddi suvda ketayotgan kemalek yana yo'lga tushdi. Ikkovlari ham charchab qolmaslik, uyqu tortib ketmasligi uchun yana suhbatlasha boshladilar.

– Obbo, o'g'lim-ey, nimalarni o'ylab ketyapsan? – so'raydi ota.

– Dada, bu yilgi hosilim yaxshi bo'lsa, Zulxumor uni yaxshigina pullab bersa, bilasiz-ku, u yaxshi narxga sotishni biladi, xullas, pulim ko'paysa, o'rik, anjir quritadigan kichkina zavod olmoqchiman. Lekin ikki dunyoda ham eski hamkorlarning sexiga o'xshaganini olmayman. Xudo xohlasa, bolgarlarnikidan olaman.

– O'g'lim, zavodga meva yetkazib bera olasanmi?

– Yetkazaman, o'rtoqlarim bilan qayta-qayta maslahat qilyapmiz. Xo'janazar amakining yerini sotib olamiz. Amaki yerga qaramaydi, Mirzacho'lga borib qovunchilik qilyapti. Dadajon, men mana shunaqa xayol surishlarni yaxshi ko'raman. Mana, hozir poyonsiz dashtda ketib boryapmiz. Yerlari biram tekis, tuprog'i ham yaxshiga o'xshaydi. Agar shu yurtning

kattalari ruxsat berganda, mana shu keng maydonlarda ham poyonsiz anjirzorlar yaratgan bo'lardik.

E, o'g'lim, xayol surganing yaxshi, lekin bu atrofda bir tomchi ham suv yo'q-ku.

– Kavlasa suv albatta chiqadi.

– Qishi ham qattiq bo'ladi bu joylarda.

– E, dadajon, anjirning ustini bahorgacha bemalol o'rab qo'ygan bo'lardim.

– Lekin, bolam, bu joylardan yer olish uchun kamida bir amaldorning qiziga uylangan bo'lishing kerak.

– Dadajon, agar yer beraman desa, mayli, amaldorning ham qiziga uylanardim.

Dam oladilar, yana yo'lga tushadilar, yana suhbatga beriladilar. Onda-sonda pastak-pastak qurilgan molxonalarni, omonatgina tiklangan ovullarni ko'radilar. Kengliklardan o'tayotganlarida yana va yana kayfiyatlari ko'tarilgandek bo'ladi. Yo'l harakatini boshqarayotgan yigitlarning, benzin quyib berayotgan xushmuomala ayollarning, beshbarmoq sotib o'tirgan go'zal-go'zal qizlarning iliqlik muomalalari ko'tarinki kayfiyatlariga yana shuncha ko'tarinkilik baxsh etayotgandek bo'ladi.

Avazbek amaki to'satdan ashula boshlab yubordi. «Na bo'ldi sanga, yorim, manga muncha jafo qilding», deya poyonsiz kengliklarni quvnoq ovozigacha to'ldirib yuborgandek bo'ldi. Davomini sen ayt deb, o'y surib borayotgan o'g'lining tizzasiga bir urib ham qo'ydi. Ha, ilgari, bir necha yillar oldin, ota-bola ikkovlari birgalashib to'ylarda ashula aytardilar. Ovozlar zo'r edi, jo'r edi. Lekin Yo'ldoshxon odamlarning pul qistirganini yomon ko'raman, xo'rligim keladi, deb ashulachi dadasining yoniga qo'shilmay qo'ydi. Lekin shunday bo'lsa ham, mana, hozir dadasiga qo'shilib gurillagan ovoz bilan ashula ayta boshladi.

Kengliklarni ashula aytib bosib o'tdilar. Pavlador degan go'zalgina shaharni chetlab o'tdilar.

Tez, tez, tez boryaptilar.

Anjir ezilib qoladi, deb qo'rqib boryaptilar.

Tabiatdan qiziqchilikka moyil bo'lgan, ko'pincha o'g'li bilan ham hazil-mutoyiba so'zlarni aytib yuraveradigan Avazbek

amaki o'g'lini zeriktirib qo'ymaslik uchun bo'lsa kerak, qiziqroq bir gap aytkisi kelib.

- O'g'lim, rostdan ham shu yurtning amaldori senga qizini berishga rozi bo'lsa uylanarmiding? - deb so'radi.

- Dada, rost gapni aytaymi? - uyqusi qochib shoshilib so'radi Yo'ldoshxon. - Jon-jon deb uylanardim.

- Bechora onang Zulxumorni kelin qilaman, deb yuribdi. Qishlog'imizda, butun vodiya ham Zulxumordek go'zal qiz yo'q-ku. Unga nima deb muomala qilaszilar?

- Dadajon, men prokurorning qizini olmoqchimasman.

- Nega unday deysan, u qizni kelin qilaman deganlar qishloqda to'lib yotibdi-ku.

- Dadajon, Zulxumor yaxshi, juda-juda yaxshi, lekin u tergovchi, har narsalarni so'rayveradi, har narsaga meni tergov qilaveradi.

- Demak, o'g'lim, qiz seni yaxshi ko'rib qopti, yaxshi ko'rganlar odatda bir-birini tergashni yaxshi ko'radi.

V bob

Bu shaharda bozorlar ko'p ekan. Markaziy bozorni surishtirdilar. Topish qiyin bo'lmadi. Bu yerda yaxshi odamlar ham ko'p ekan. O'rischalab bo'lsa ham tushuntirib turdilar. Bozorning to'rt tomonida bir-biridan baland, bahaybat darvozalar bo'lib, shulardan biri oldida to'xtab ichkariga kirishga ruxsat oldilar. Bozorqo'm tatar ekan, ham tatarcha, ham o'rischa gapirar ekan. Uchovi tilni qo'shib gapirsa bimalol tushunsa bo'larkan. Eng muhimi Avazbek amaki bilan ham, Yo'ldoshxon bilan ham xuddi eski qadirdonlardek quchog'lashib ko'rishdi. Xush ko'rdik, xush ko'rdik, qardoshlar, qardoshlar, degan so'zlarni tinmay aytib ham turdi. Yukni qayerga tushirishni o'zlaring hal qilinglar, deb butun bozor joyni ixtiyorlariga bergan bo'ldi. O'ho'. bozorjoy behad katta ekan, butun bir qishlog'cha keladiya. Yo'q narsaning o'zi yo'q, qovunlar deysizmi, tarvuzlar deysizmi, tim ostidagi olma-yu uzumlarni aytmaysizmi! Lekin anjir ko'rinmayapti. «Xudo xohlasa, boshqa anjir yo'q bo'lsa,

bizning anjir yaxshi pul bo'ladi», degan gap o'tdi otabolaning ko'nglidan.

Ikki joyga olti qutidan tushirdilar.

Tosh-tarozi oldilar.

Oldilariga oppoq-oppoq fartuklar tutdilar.

Yuzlariga fotiha tortdilar:

– Allohu akbar...

– Allohu akbar.

Savdo boshlandi... Qiziq, ho' narida qovun-tarvuzlar yaxshigina sotilyapti, ho' berida uzumu olmaning xaridorlari ko'p, lekin, mana, bir soat bo'lib qoldiki, biron kishi anjir so'rab kelmadi. Kun peshinga yaqinlab qoldi, bor-yo'g'i ikki quti anjirni arang pulladilar. Yana bu anjirdan besh yuz qutisi turibdiya! E alloh, o'zing savdoga rivoj ber. Alloh iltijolarini eshitmayotganga o'xshaydi, hamon savdoda rivoj yo'q. Otabola bir-birlariga qarab-qarab olishadi. Oxiri Yo'ldoshxonning sabri chidamadi.

– Dada, ruxsat bersangiz, – deya murojat qildi u, – boshqa bozorlarni ham borib ko'rsam. Ehtimol bu bozor anjir sotishga moslashmagandir. Bilasiz-ku, Oloy bozorida anjirni xaridorlar uncha suymasdi. Chorsuda esa talashib olishardi. Bu yer ham shunaqa bo'lsa kerak. Yo'q, dadajon, xaridor axtarishim kerak.

Yo'ldoshxon fartukni yechib, dadasi ruxsat bermasa ham shahardagi boshqa bozorlarga jo'nadi. Darvoza yoniga shundoqqina trolleybus kelib to'xtarkan. Chiqib o'tirdi. Odam kam. Ikki-uch ayol o'zlarining tilida nimalar to'g'risidadir qattiq-qattiq gaplashib borishyapti. Yo'ldoshxonning xayolini trolleybus ichiga osilgan kattagina surat o'ziga tortdi. Ko'zi qisiqroq, yuzi sergo'shtroq, rangi sariqqa moyil yigitcha xuddi Yo'ldoshxonga tikilib turgandek. Lekin juda mag'rur boqyapti. Surat ostiga katta-katta harflar bilan «ushbu vagonni yosh tadbirkor Beksulton Nurlan o'g'li hadya qilgan, maktab o'quvchilaridan haq olinmaydi», deb yozib qo'yishibdi. Yozuvning o'rischasini o'qidi. Demak, yaxshi tushundi. Mehribon dadasi beshinchi sinfdaligida shahardagi o'rischa maktabga qatnatib o'qitgan edi. O'qidi, o'qigan sari yuragi hapriqib ketgandek, vujudini havasmi, rashkmi kuydirgandek

bo'laverdi. Keyin to'satdan ko'z o'ngi charaqlab ketdi. Nazarida vagon derazasidan tilla barkash ko'targan Hizir bobo kirib kelayotgandek bo'ldi. «O'sha tadbirkor bola bilan tanishaman, hoziroq tanishaman», degan so'zlar fikrida aylana boshladi. Trolleybus haydovchi amakining oldiga qanday yetib borganini sezmay ham qoldi. Suratdagi yigitchani so'radi, o'rischa so'zni buzib-buzib so'zladi. Trolleybus haydovchi amaki orqasiga o'girilib:

- O'zbekmisan? – deb so'radi.
- Ha, o'zbekman, – shoshilib dedi Yo'ldoshxon.
- Uzun olib keldingmi?
- Yo'q.
- Qovunmi?
- Yo'q.
- Nima olib kelding bo'lmasa?
- Anjir olib kelganmiz.

- Anjiringga men tushunmayman. Qovun-tarvuz olib kelavermabsan-da. Yo bojxonadagilar o'tkazishmayaptimi? O'tkazishmasa, trolleybus haydaydigan Mahanbek amakimga aytib beraman, demabsan-da. Tush endi, ana, bozor. Ana, temir-tersak do'koni. Ana, sen so'ragan yigitcha. Maqtab gapirgin uni. Maqtaganni yaxshi ko'radi. Âslida maqtovni kim yoqtirmaydi, deysan, bolam.

Bozor kattagina ekan. Avval bu yerda anjir sotiladimi-yo'qmi, shuni bilib olay deb o'ylagan Yo'ldoshxon shuncha aylansa ham anjir sotilayotganini ko'rmadi. Oq tunukadan pastakkina qilib yasalgan peshtoqiga «Yosh tadbirkor Beksulton Nurlan o'g'li» degan yozuv bitilgan xonaga kirdi. Bunaqa paytda Yo'ldoshxonda ta'riflarga sig'maydigan dadillik, shijoat paydo bo'lardi. Hozir ham xuddi shunday bo'ldi. Xonaga dadil kirib:

- Men yosh tadbirkor Beksultonni ko'rgani keldim, – dedi.

Hali trolleybusda ko'rgani yigitcha o'zi ham xiylagina durkun, novcha ham ekan, kulimsirab sekin o'rnidan turdi:

- Beksulton men bo'laman, qayerdan kelding?
- O'zbekistondan.
- Toshketdanmi?

- Yo'q. Farg'onadan.
- Ataylab meni ko'rgani keldingmi?
- Ham ko'rgani. ham maslahatingni olgani keldim.
- Qani gapir-chi. O'rischani buzib gapirarkansan. O'zbekcha gapiraver.

- O'zbekchani bilasanmi?
- Mening oltinchi buvim o'zbek bo'lgan. Oltinchi bobom o'zbek qizini tuyaga mindirib ob qochib kelgan.

- Demak, bobong qiz o'g'risi bo'lgan ekanda?
- Yo'q, yo'q, unday deb o'ylama. kelishuv shunaqa bo'lgan. Sen go'zal-go'zal kiyimlaringni kiyib, yasan-tusanni joyiga qo'yib yuzinga atir-upalardan surib, bog' tomonda poylab turasan, men bog'ni aylanib o'tib seni tuyamga mindirib olib qochaman, deb kelishishgan ekan.

Shu gaplarni aytib bo'lgach, garchi kuladigan o'rni bo'lmasa ham Beksulton shunday qattiq kuldiki, uyning tunuka devorlari zirqirab ketgandek bo'ldi. Qattiq kulishda Farg'onada Yo'ldoshxonga teng keladigan o'smir yo'q edi. Astoydil, berilib kulsa anjirzoridagi barcha qushlar gurillab uchib ketardi. Hatto Siroj amaki degan bir odam «Seni bog'imga qorovul qilib olay, uzumlarimni qora zag'chalar yeb ketyapti. Sen kuniga ikki marta kulib bersang bo'ldi, shunda zag'cha zoti yo'q bo'lib ketadi», degan gapni ham aytgan ekan.

Ikki o'smir bir-birlariga qarab kulishdi. Qattiq-qattiq kulishib olishdi.

- Haligi gapimga ishonmadingmi? – deb so'radi Beksulton kulgusini bosib.

- Yo'q, ishonmayman. O'zbek qizlari o'zlarini o'g'irlatgani qo'yishmaydi.

- E o'rtoq, bu gapning tarixi juda uzoq, yana kelsang, aytib beraman.

- Hozir aytaqol, yo'q demagin.

- Chiroyli qilib aytolmayman-da. Yaxshisi, onam aytsa bo'lardi. Onam bu rivoyatni juda chiroyli qilib aytadi. Shunday chiroyli qilib aytadiki, tinglasang yig'lavoray-yig'lavoray deysan. Bechora o'sha oltinchi buvimga qiyin bo'lgan ekan. Menga qara, oting Yo'ldoshmidi, sen ham menga o'xshab qattiq

kularkansan. Yuragida g'ubori yo'qlar mana shunaqa qattiq kulishadi. Bilasanmi, sen bilan mening kulgimni nima deb atashadi? Arslon kulgisi deb atashadi. Ikkovimiz ham arslondek kularkanmiz. Mana, to'yib-to'yib kulishdik. Endi yaqinroq tanishsak ham bo'lar. Mening otim Beksulton. Beklar avlodidan bo'laman. Demak, sening oting Yo'ldoshxon, xonlar avlodidan ekansan. Bilib qo'y, mening ham Yo'ldosh degan bir ukam bor, Moskvada o'qiyapti, lekin u yaxshi kulolmaydi, qornini silkitadi, xolos. Senga qoyil qoldim, yaxshi kularkansan. Necha yoshdasan?

– O'n yettidaman, – dedi Yo'ldoshxon.

– Qiziq, men ham o'n yetti yoshdaman. Men o'n yettinchi avgust kuni tug'ilganman, sen-chi?

– Aytam, ishonmaysan.

– Aytaver, arslondek kulganlar hech qachon yolg'on gapirmaydi.

– Men ham o'n yettinchi avgust kuni tong paytida tug'ilganman.

– Tong paytida deyapsanmi, shu gapingni yana bir qaytar. Qara-ya, ikkovimiz tong paytida dunyoga kelgan ekanmiz. Hasan-Husan ekanmizu, men bu shaharga, sen Farg'onaga tushib qolgan ekansan-da. Tur o'rningdan, o'zbekchasiga bir achomlashib ko'rishaylik. Hasan-Husanlarning topishganini qara.

Ichkaridan yoqimtoygina kulimsirabgina bir qiz chiqdi. Kattakon mis laganda nonushta olib chiqdi. Laganni qo'ya turib Yo'ldoshxonga iliq bir tabassum qildi. Tabassum emas edi bu, porlab turgan nur edi, charog'on quyoshning bir parchasi edi. Yo'ldoshxon yuragi bir urganini his qildi. Lekin o'zini yo'qotmadi. Yana suhbatga berildilar. Yo'ldoshxon to'satdan boshlanib ketgan bu samimiyat Xizr boboni hozirgina ko'rganidan bo'lsa kerak, deb o'yladi. Dasturxon to'la taom edi. Yoshligida kolbasani, ayniqsa uning ichidagi sarimsoq piyozning o'tkir hidini yaxshi ko'rardi, shoshilib to'rg'am-to'g'ram kolbasalarning goh unisidan, goh bunisidan yeya boshladi. Suhbatlari yana qizib boryapti. Beksulton eski tuski temir-tersak ham yig'arkan. Tojikistondan, Turkmanistondan yashirinch a yo'llar bilan keltirib berisharkan.

– Qani ayt-chi, keltirgan anjiring taxminan necha tonna keladi? – to’satdan so’rab qoldi Beksulton.

– Uch tonna, dedim-ku, – deydi Yo’ldoshxon.

– Hammasi o’z bog’ingdanmi?.. Bilib qo’y, hozir shaharda pul yo’q. Hamma nasiyachi bo’lib ketgan. Lekin tadbirkor o’rtoqlarim talaygina, hammasini pullab beraman, lekin bilasan-ku, tadbirkorlar bekorga ishlamaydi, bekorga ishlasa ochidan o’ladi. Sen mening xizmatim evaziga Farg’onaning go’zal bir qizining suratini, manzilini berib yuborasan. Hali aytdim-ku, oltinchi onamiz o’zbek bo’lgani uchun mening onam endi senga o’zbek qizini olib beraman, mana bu qizimni ham o’zbekka beraman, deb yuribdi. Voy-bo’y, bozorga o’zbek kepti, desam, ataylab ko’rib ketadi. Oysuluv, beri kel Yo’ldoshxon bilan tanishib ol, onamizning oldiga borib maqtanasan.

Oysuluv ichkaridan shoshilib chiqdiyu Yo’ldoshxonga shunday bir iboli nazar tashladiki, bu nigohda olov bormidi, yo ilohiy bir to’lqinmidi, Yo’ldoshxonning yuragi gupillab urib ketgandek bo’ldi. Ikkovlari bir-birlaridan nigohlarini uzolmay bir daqiqa tikilib qolishdi.

VI bob

Nurlanbeklar oilasida faqat oilaga tegishli bo’lgan bir rivoyat bor ekan. Kim biladi bu haqiqatdir, kim biladi bu chindan ham rivoyatdir. Nima bo’lganda ham avloddan-avlodga og’izdan-og’izga o’tib kelayotgan chiroyli manzara ekan bu. Erta bahor pallasi ekan, ariqlar bo’yida chuchmomalar endigina bo’y cho’zayotgan ekan. Qish g’oyat cho’zilib ketib, yurtda bir qahatchilik boshlanibdiki, ocharchilik bir avjiga chiqibdiki, yo’g’onlar cho’zilib, oriqlar uzila boshlabdi. Hatto o’lik ko’mishga odam topilmay qolgan kunlar ham bo’larmish. Ana shunday g’ussaga limmo-lim kunlardan birida bir boy tuyalarda bug’doy keltirib qishloqma-qishloq yurib sota boshlabdi. Puli bor puliga olibdi, puli yo’q baholi qudrat bisotidan biror narsa olib chiqib bug’doyga almashtirib, oilasini ochlikdan qutqaribdi. Shunda bir qiz, otam olamdan o’tib ketgan, onam kasal, yotib qolgan to’rt ukam bor, hammamiz ochmiz, bisotimizda ikkita

chinni kosamiz bor, shunga loyiq bug'doy bersangiz, deb yolvoribdi. Tuyakash rozi bo'libdi, chinnini olib o'rniga bug'doy beribdi. Qomati atirgul novdasidek nozik bu qiz orqasiga qaytayotgan ekan, yengil shaboda turib go'zal yuzidagi harir ro'molini uchirib yuboribdi. Qizning tongda ochilgan guldek yuziga savdogarning ko'zi tushibdi. Ko'zi tushibdi-yu e alloh, bu jannat parisi-ku, degan gap ko'nglidan o'tibdi. Ko'nglidan o'tayotganida bu ilohiy so'zlar qalbini lovullatib yondiribdi, ishq otashi tushibdi qalbiga. Yurt kattasini chaqirib onasi rozi bo'lsa, qarindosh-urug'lari rozi bo'lsa, men bu hurliqoga uylanaman, oilasini, butun qishlog'ini ochlikdan qutqaraman, debdi. O'rtaq yaxshi odamlar tushibdi, sovcilar paydo bo'libdi, ikki tomonning ko'nglini bir-biriga yaqinlashtirguncha o'rtada ancha-muncha yaxshi gaplar ham bo'lib o'tibdi. Nihoyat, alloh yo'l berib, ona rozi bo'libdi, qiz rozi bo'libdi. Oilamizni, qishlog'imizni ochlikdan qutqarish uchun, mayli, men mingdan-ming roziman, debdi qiz.

Karnay-surnaylar chalinibdi, tantanali to'y bo'lib o'tibdi. Tandir-tandir nonlar yopilibdi, qozon-qozon palovlar damlanibdi, nihoyat, qizning uyi bilan, ona-i zori bilan, ukalar bilan xayrlashadigan payti ham kelibdi, uni e'zozu ehtirom bilan baland tuyadagi taxti ravonga o'tkazishibdi. «Qizim, deya ko'z yoshi qilibdi onaizor, – til bilmaydigan, qaytib kelishning gumon bo'lgan begona yurtlarga ketyapsan, borgan joyingda baxtli bo'lgan, umring zavol ko'rmasin, yaxshi o'g'il-qizlar ko'rgin. Lekin ona qizim, farzandlaringni katta qilayotganingda hech qachon alla aytmagin, hech qachon alla aytmagin, hech qachon alla aytmagin, deb takrorlabdi. Butun yurt xaloskor qizni yig'i-sig'i bilan qishloq chetigacha kuzatib boribdi.

Alqissa, qizning turmushi yaxshi kechibdi, o'g'il ko'ribdi, qizlar ko'ribdi. Lekin onai zorining iltijosi qulog'ida ekan, hech qachon alla aytmabdi. Bir kun qizidan ko'rgan nabirasini tizzasiga olib o'tirib, o'zi bilmagan xolda, alla aytib yuboribdi:

– Alla, holam, alla-yo, dilbarginam alla-yo, – deb kampir alla ohangiga moslab chayqalarmish. Alla avjiga chiqib borar, kampirning ko'zidan duv-duv yosh to'kilarmish. Ko'z o'ngidan tug'ilib o'sgan uyi, chopqillashib katta bo'lgan ukalari, yig'lab

yig'lab kuzatib qolgan onaizori, sochiga tasma taqqan
jugonalari, mol boqqan dalalari, shovullab oqqan suvlar,
amma-hammasi ko'z o'ngidan o'taveribdi, o'taveribdi, alla
ohangida butun yurt uning ko'z o'ngida namoyon bo'libdi.
Oxiri dod deb o'rnidan turib ketibdi. Erginasi chol bo'lib qolgan
ekan, ha, onasi, nima bo'ldi, deb ko'ngil so'rabdi. Kampir
bo'lgan voqeani aytibdi, alla ohangida butun qarindoshlarini,
el, yurtimni ko'rdim, ularni sog'indim, juda-juda sog'indim,
deb yana yig'labdi. Chol, e onasi, shunday darding bor ekan,
nega ellik yildan buyon bir og'iz aytmading, deb o'nta tuyaga
bug'doy yuklab, kampirni ona yurtiga jo'nashibdi...

Hali rosmana tanishib ulgurmagan bu ikki o'smir bir-
birlariga yaqinlik tuyayotganini his qilishardi. Beksulton
aytmoqchi bo'lganim tushunarli bo'lsin, deb goh o'zbekcha,
goh boshqa tilda so'zlab boryapti. Gap orasida tadbirkor
o'rtoqlari ko'pligini aytib temir-tersak bilan shug'illanishda
singlisi Oysuluv juda ko'p yordam berayotganini ham aytdi.
Goho:

– *Temir-tersak ostida,*

Tilla kumush bor ekan.

Temur tepib o'tganlar.

Bir tiyinga zor ekan, – deya she'rlar ham o'qidi. Shahardagi
boshqa yana to'rt bozorni aylanishdi. Beksultonning o'rtoqlari
ko'p ekan, o'shalar bilan anjir haqida savdolashgan ham
bo'lishdi. Asta-sekin Yo'ldoshxonning qalbini qurquv, shubha
bosib kela boshladi. Bordiyu mana bu yigitcha o'zini menga
yaxshi ko'rsatib, bir-ikki bor yaxshiliklar qilib, ishonchimni
qozonib olgach, so'ng juda katta pulga tushirib ketsa-chi, chet
elga borganlari bir xillari tili shirin, tajribali tovlamachilarga
uchrab, bor budidan ayrilib kelgan-ku. Ana shu vahima
Yo'ldoshxonni bezovta qila boshladi. Dadamning oldiga tezroq
boraylik, deb qistab turib oldi. Besh bozordan besh xaridor
topdilar ham, ertaga tong paytida katta bozorga borib, har
bimiz uch yuz kilodan anjir olamiz degan gaplarni aytishdi
ham. Yo'ldoshxon uncha ishonmadi.

Avazbek amaki betoqat bo'lib o'tirgan ekan, o'g'lini ko'rishi
bilan:

– Bormisan! – andak bo'lmasa baqirib yuborayozdi. – M
seni yana Farg'onaga ketib qoldingmi, deb o'ylabman.

Yo'ldoshxon otasining ko'nglini tinchitish uchun, o'zida
qo'rquv, vahimani arang bosib:

– Dadajon, ishlar zo'r, – dedi quvnoq bir ohangda, – ma
bu yigit bilan o'rtoq bo'ldik, oti Beksulton ekan.

– O'g'lingiz yaxshi bola ekan, – deya tez-tez gapira boshla
Beksulton. – U bilan bir kunda tug'ilgan ekanmiz. Hasan
Husan ekanmiz. Menga o'xshab qattiq kularkan. Qatti
kulganlarni yaxshi ko'raman. Qattiq kulish bo'yicha rekor
o'rnatganman. Sheryurak yigitlar sherdek qattiq kulad
o'g'lingiz ham sherning o'zi.

Beksulton kuladigan gap aytmagan bo'lsa ham bor ovozd
kula boshladi. Yo'ldoshxon qarab turarmidi, undan oshiri
yuborgudek qilib kuldi.

Shu payt, kutilmaganda quvonsa bo'ladigan yana bir hodis
yuz berdi. Avazbek amaki yo'lda bexavotir bo'larman, deb
o'ylab, yuk mashinasi ustiga «Vodiy mirishkorlaridan alangal
salom» deb yozilgan katta bir alvonni osib qo'yg'an ekan
Tajribali Avazbek amaki boshqa yurtlarga borganida ham ana
shunday alvonlarni ko'p osar, foydasi ham tegib turardi
Beksultonning ko'zi to'satdan alvonga tushib qoldi.

– Iya, iya bu qanaqa yozuv? – shoshilib so'radi. Tag'in
sizlar delegat bo'lib kelgan bo'lmanglar.

– Biz delegat bo'lib kelganmiz, – o'rtog'idan ham tezroq
ohangda dedi Yo'ldoshxon.

– Nega hali uchrashganimizdayoq aytmadim?

– Sen so'ramading, men aytmadim.

– Mening otam zavoddagi katta garajda direktor. U ham menga
o'xshab kuladi, kulish bo'yicha mamlakat chempioni u. Qattiq
kulgani uchun ham garajga direktor qilishgan. Onam bo'lsa ana
shu temir zavodida kasaba uyushmasi raisi, oltita kasaba uyushmasi
bor, oltitasiga boshliq, uni Gulsun ona deb chaqirishadi. Esizgina,
senlar shaharga kirib kelayotgandayoq bizga ma'lum qilishlaring
kerak edi. Onam karnay-surnay tashkil qilardi.

Beksulton har qancha qistamasin, Yo'ldoshxon men otam
bilan shu yerda qolaman, deb, ko'nmedi. Beksulton olov ekan.

betoqat ekan. Hali moyi ham artilmagan yangi mashinasiga o'tirib tezgina jo'nab ketdi. Ota-bola yolg'iz qolishdi. Ertalabdan buyon bor-yo'g'i o'n ikki quti anjir sotilibdi. Agar ana shunday sustkashlikda sotilsa, yana ellik kun kerak bo'lar ekan. Ota-bola bir-birlariga qaray olmayapti, uh tortishadi. Ota anjir savdo qilgan ayolning gapiga nega ishonning, deb bir o'shqirmoqchi. o'g'il nega meni bu qaltis yo'ldan qaytarmadiz, demoqchi.

Peshtaxtaning shundoqqina yoniga Beksultoning mashinasi to'xtadi. Qattiq tormoz berib to'xtadi, siltanib ham ketdi, ichidagilar birin-ketin tusha boshladilar.

– Otam Nurlan og'a...

– Onam Gulsun ona...

– Singlim Oysuluv deb Beksulton ularni tanishtira boshladi.

Pahlavonlardek keng yelkali, jussador Nurlan og'a mashinadan tushishi bilan ikki qo'lini keng yozib keldi:

– Vodiyan kelgan mirishkorlarga alangali salom, – deb, Avazbekni quchoqlab ham oldi. Yo'ldoshxonni ham quchoqlab o'pgan bo'ldi. – Obbo, mirishkor do'stlar-ey, nega shaharga kirayotganda bizga qo'ng'iroq qilmadilaring, eski an'anamizni tiklab sizdek mirishkor bog'bonlarni katta tantana bilan kutib olardik-ku!

Oysuluv negadir Yo'ldoshxonga o'g'rincha qarash qilib oldi. Har gal qaraganda qizning nigohi Yo'ldoshxonni erkalagandek bo'lar, Yo'ldoshxon yana bir qarasaydi, deb o'zicha o'ylab qo'yardi.

VII bob

Beksulton behudaga maqtanmagan ekan. Otasi Nurman og'a shahardagi eng katta zavodga qarashli bir yuz ellikdan ortiq mashinalarni tuzatadigan katta-kichik ustaxonalarning rahbari ekan. Onasi Gulsun ona esa, uni prafkom ona deb chaqirisharkan, mana shu atrofdagi zavodga qarashli beshta katta sexning kasaba uyushmasi raislariga rahbarlik qilarkan. Qo'l ostida ishlaydigan, mustaqil ish yuritadigan beshta «prafkom»ning rahbari ekan. Ertasiga ertalab, yo'q, ertalab

desak, noto'g'ri aytgan bo'lamiz, tong saharda desak to'g'ri, bo'lar, tong saharda moyi artilmagan mashinasida ota-bola olib ketgani Beksulton bilan Oysuluv keldi. Aytishlaricha, zavod ishchilari ularni kutish uchun tuni bilan uxlashmabdi. O'zbekiston bilan do'stona aloqalarimiz, samimiy bordik, keldilarimiz yana rivojlanadiganga o'xshaydi, deb xursand bo'lishibdi. O'zlarining xonaki orkestrlari bor ekan. O'sha guruhni zavod darvozasi yoniga keltirib ham qo'yishibdi. B gaplarni hovliqib-hovliqib Beksulton gapirib berdi.

Nihoyat Beksultonning mashinasiga o'tirib zavodning kattik darvozasi tomon yo'l oldilar. Beksulton bekorga maqtamagan. Oysuluv bekorga akasining har bir so'zini tasdiqlab turmagani ekan. Zavod darvozasi ro'parasida paydo bo'lishlari bilan orkestr gumburlatib, yuraklarni zirqiratib yuboradigan bir kuy boshlab yubordi. Yo'ldoshxon zavod darvozasi tepasidagi har bir harfi zarhal bilan bezalgan alvonni ham tezgina o'qidi: «Vodiydan kelgan qadrdon, do'st, mirishkor bog'bonlarga alangali salom!» deb yozib qo'yishibdi.

Ichkariga qadam qo'yishlari bilan polvon Nurman o'g'a bilan mehribon Gulsun ona atrofiga ancha-muncha yosh-yalanglarni, zavodning dongdor ishchilarini olib qutlashga shay bo'lib turishgan ekan, gurillatib qarsak chalib yuborishdi. Orkestr ham do'stlik kuyini yanada avjida chalgan bo'ldi. Voy-bo'y, og'amiz xush kelibsizlar, degan so'zlar qanot bog'lab, osmonga uchishlarini ko'rsangiz. Hovlining o'zida hovli ham juda katta ekan, tantanani boshlab yuborishdi. So'zga chiqqanlarni to'lqinlanib tabrik aytayotganlarni Beksulton tanishtirib turibdi. Oxiri so'zni delegatsiya boshlig'i Avazbek Asilbekovga deb e'lon qilib yuborishdi. Lekin Avazbek amaki bunaqangi tantanalarda kamroq ishtirok etganmi yoki tantanali so'zlarni bilmas ekanmi, oddiy qilib so'z boshladi.

– Mana, o'rtog'lar, sizlarga mo'l-ko'l anjir olib keldik. Farg'onada meva serob. Oyoq ostiga to'kilib chirib yotganmi yig'ib kelsak ham sizning shahringizni to'ydirsa bo'ladi. Shu so'zlarni aytishi bilan o'g'li adasining biqiniga turtib, sal tuzukroq so'z ayting, deb shivirladi.

Avazbek amaki mushtiga yo'talib olib, yana gap boshladi:

Mevalar bizda shunaqa serobki, qushlarning o'zi yeb ketayotganini biz shu yerga yetkazib kelsak, butun bir shaharning og'zi shirin bo'ladi.

Yo'ldoshxon hushyor yigit ekan, allohga shukr, o'zini yo'qotmayotgan ekan, otasining qo'lidan mikrofonni oldi-da, tutilib-tutilib so'zlay boshladi:

– Biz, yosh fermerlar bilan aloqa bog'lash uchun vodiyning yosh fermerlaridan alangali salom olib keldik. – dedi, kutib turib yana bir so'z aytmoqchi edi, qarsaklar yangrab ketti, gapirolmay qoldi. nihoyat o'zini tutib olib, davom etdi: – Mana, men kecha Beksulton o'rto'g'im orqali beshta yosh tadbirkor bilan tanishdim, hammalarini vodiya borishga taklif qilaman.

Tantanali yig'ilishdan so'ng oshxonada katta ziyofat ham bo'ldi. Mashinadagi anjir uch tonna, ehtimol undan ham ko'proq edi, anjirni zavodning beshta sexiga, beshta sex qoshida gurillab ishlayotgan oshxona-yu bufetlarga tarqatish haqida maslahat bo'lib o'tgan ekan. Chindan ham zavodda pul kam ekan. Barter qilamiz, degan so'zlarni aytishdi, ya'ni aziz mehmonlar sizlarga kerak bo'lsa, tunuka, yo'g'on-ingichka quvurlar beraylik, diyishdi. Quvur degan so'zni eshitib bu qishloqqa gaz tushirishayotgan edi, odamlar bir qulochini falon ming so'mdan olishayotgan edi... Avazbek amaki bilan Yo'ldoshxon sevinganlaridan o'rinlaridan turib ketishdi. Anjirlar osongina pullagani uchun emas, quvurlar olasizmi, degan so'zni eshitganlari uchun sevinib ketishdi.

Bu sevinch, bu quvonch, bu shodiyona holatlar kechgacha ularni tark etmadi. Kechqurun Beksulton og'a, «prafkom» ona ularni mehmonga aytadigan bo'lishdi, Beksulton bilan Oysuluv yap-yangi mashinaga o'tqazib shahar aylantirishdi. Lekin Beksulton ham, Oysuluv ham o'ta ketgan darajada maqtanchoq ekan. Goh yetti qavatli uyning oldida to'xtab uyni maqtashadi, goh pakana o'sgan qaysidir daraxt oldida to'xtab, daraxtlarni maqtashadi.

Lekin Yo'ldoshxon ham bas keladiganlardan emas, vodiyning mevalarini shunday maqtadiki, ba'zi daraxtlarda yetti xil mevani yetishtiradigan bog'bonlar borligini aytib, ularni shunaqa ulug'ladiki, Beksulton ham, Oysuluv ham qani endi

o'sha daraxtlarda pishgan mevalardan bitta-bitta uzib yesak, degan gaplarni ham aytib yuborishdi.

Nihoyat, kech bo'ldi. Nurman og'a xonadoniga tashrif buyurdilar. Uy ikki qavatli ekan. Birinchi qavatda haddan tashqari rayhon ko'chatlari ko'p, shisha bankalarda, yog'ochdan yasalgan qutichalarda gul ko'chatlari ham shunaqa ko'pki, shunaqa gurkirab o'syaptiki, xonani rayhon hidi qoplab, havo faqatgina rayhon isidan iboratdek tuyuladi. Tepa qismini ham qo'yarda-qo'ymay ko'rsatib chiqishdi, xay-xay, bu yerda esa rayhon oralatib anvoyi gullar ham o'stirishibdi. Yana qaytib pasga tushishdi. Gulsun ona yaxshigina dasturxon tuzabdi. Dunyoda yo'q mevalardan, qizil olmalar deysizmi, qaysidir vohadan keltirgan shirin-shirin noklar deysizmi, chinnidek-chinnidek anorlar deysizmi, qarang, tovuqni butunlay pishirib qo'yisharkan, qo'zi choqning nimtasini yer tandir qilib pishirishibdi.

O'tirishlari bilan Avazbek amaki fотиha o'qidi. Negadir gapni Nurman og'a emas, Gulsun ona boshladi:

– Mehmonlar, endi yayrab o'tiringlar, Beksulton o'g'lim aytgandir, oilamizning hammaga aytilmaydigan, goho-goho mehmonlarimizga aytadigan bir sirimiz bor. Biz aslida o'zbek onadan tarqaganmiz. Oltinchi onamiz vodiyan kelgan. Kela turib tug'ilib o'sgan yurtimdan unib-o'sgan uyimdan, mehribon onamdan esdalik bo'lsin deb rayhon ko'chati olib kelgan ekan. Rayhonni hidlasam yurtimga borgandek bo'laman, degan bo'lsa kerak-da. Men o'sha avlodning yettinchi qizi bo'laman. An'anamizni davom ettirib, rayhonlarni papalab o'stiraman, rayhonli uyimga xush kelibsizlar.

Pahlavon Nurlan og'a qadahlarga qizil-sariq suvlardan quygan bo'ldi, to'ldirib-to'ldirib quya turib dedi:

– Mehmon, yo o'zbekchami? – deb so'radi. – «Praikom» ona, ko'rib turibsizlar, miting qilishni yaxshi ko'radi, qo'yib bersak, tong otguncha ham gapiraveradi...

– Qani ko'tardik, to'yib-to'yib ichamiz bugun... Iya, mehmon o'g'lim, sen nega ichmading, ha, mayli, sen yuqoriga o'rtoqlaring oldiga chiqqaningda icharsan.

Xuddi shu payt eshiklar katta ochilib bir-birlari bilan suhbatlashib, qattiq-qattiq kulishib o'smir qizlar, yigitchalar

kirib kela boshladilar. Birovi Beksulton bilan ko'rishyapti, o'pib-o'pib qo'yyapti, birovni onasiga qarashib turgan Oysuluvni o'payotgandek bo'lyapti. Qizlar tortinmas ekan, uchovi kelib, Yo'ldoshxonni o'pib ham qo'yishdi. Hatto bittasi yelkasini ohista silagandek bo'ldi. Gurillab, yana qiyqirishib yuqoriga ko'tarilishdi. Oysuluv ikkilanib turgan Yo'ldoshxonni qo'lidan tortdi, chiqasiz, o'rtoqlaringa siz kabi mehmonim borligini ko'rsatib maqtaman, deb bir yo'la ikkovi qo'lidan tortdi.

Yuqoriga ham dasturxon tuzashgan ekan. Yo'ldoshxon avvaliga bu tadbirkor yigit-qizlardan uyaldi, keyin asta-sekin uyatchanligi orqaga chekingandek bo'ldi. Oysuluv qizlarni tanishtiryapti, ulardan biri Frantsiyadan atir-upa keltirib sotarkan, onasi ikkovining kattakon do'koni bor ekan. Boshqasi tengqurlarga qaraganda durkunroq, novcharoq bir qiz Turkiyadan sirli idish-tovoqlar keltirib sotarkan, uchinchi bir qiz kollejni bitiribdi. Ammo qizlar tanishib olishga ulgurmasdan yana maqtanishga tushib ketishdi. Yo'ldoshxon ham jim o'tirishni o'ziga lozim topmadi-da, mening ham o'ttiz gektar anjirzorim bor, deb yubordi.

– O'ttiz gektar-a! – so'radi qizlardan biri.

– Bog'ning ichiga kirganda odam adashib ketarkan-da, – dedi qizlardan yana biri.

– Oh-oh, o'sha boqqa borib, sayr qilishni juda istardim, – deya entikdi uchinchisi.

Qizlarning har biri Yo'ldoshxonga yaqinroq bo'lishni, tanishishga intilayotganlari shundoqqina sezilib turardi. Qizlar Yo'ldoshxonga intilgan sari Oysuluvda g'alati kayfiyat paydo bo'layotgandek, qoshlari beixtiyor chimirilib, lablari biroz burilgandek bo'ladi. *Dugonasining so'zini bo'lib, siltab* tashlaydi. Tadbirkor yigitchalar ham o'zlari yetaklab kelgan qizlarni Yo'ldoshxonga yaqin yo'latmayotgandek.

To'satdan pastda yengilgina musiqa ovozi yangradi. Qo'shiq ham jo'r bo'ldi, yigitlar dadil turib, qizlarni o'yinga taklif qila boshladilar. Oysuluv ham, mehmon qizlar ham Yo'ldoshxonning qo'lidan torta boshladilar, turing, valsga tushamiz, deb qistashdi. Yo'ldoshxon ko'nmadi, uyalganidan kichkina bo'lib qolgandek, anovu yigitchalar esa nazarida kattalashib, uni ruhan

ezib qo'yayotgandek tuyuldi. Oysuluv Osmon degan tadbirkor yigitcha bilan raqsga tushyapti, lekin nigohi Yo'ldoshxonda, mayin, erkalovchi nigohini Yo'ldoshxondan uzmayapti. Nigohida allanarsadan umidvorlik borgan o'xshaydi. Yo'ldoshxon har gal uning nigohiga duch kelganda yuragi tez-tez urib ketganini, vujudini allaqanday iliqlik qamrab olayotgandek sezadi. Yo'ldoshxon Oysuluv bilan raqsga tushayotgan yigitni yomon ko'rib ketyapti. Qani edi, sharoit ko'tarsa-yu, borib itarib-itarib qo'lidan Oysuluvni tortib olsa, mayli, bilmasa ham o'sha qiz bilan raqs tushsa. Yo'ldoshxon entikib ketdi. Davralarda bo'lganida, bunday yig'inlarda hamisha ustun bo'lishni, hech kimdan kam emasligini ko'rsatib qo'yishni istardi. Hozir ham vujudidagi o'sha holat isyonga kelgandek bo'ldi. Oysuluv oldida anovu yigitlardan ustun ekanligini ko'rsatib qo'ygisi kelaverdi. Vujudida yovvoyi bir kuch qo'zg'algandek, bir xayoli borib Oysuluvning yelkasiga ikki qo'lini tashlab olgan yigitning boshiga musht urgisi keldi.

Qiziq bo'ldi, juda-juda qiziq bo'ldi, Yo'ldoshxon gurillatib, to'satdan ashula boshlab yubordi:

- «O'ylasam, bu dilbarim makkorga o'xshaydi-ku...»

Ashula avjiga chiqdi. Raqsga tushayotganlar birin-ketin o'rinlariga o'tirib qolishdi. Kuy sehriga mahliyo bo'lgandek jim bo'lib qoldilar. Goho-goho bir-birlariga ma'noli-ma'noli qarab olishyapti. Bamisoli yigitlar qizlarga muhabbat izhor qilayotgandek, qarashlarida ana shunday ma'no bordek. O'zbekcha ashula ohangida bamisoli muhabbat izhori bordek, bir-birlarining qalbini mana shu kuy bir-birlariga shundoqqina kaftga qo'yib ko'rsatib berayotgandek...

Yo'ldoshxon esa Oysuluvdan boshqasini ko'rmayotgandek, sehrli kuy ichidan qizning nigohini, o'zini sarxush qilayotgan shu ilohiy nigohni axtarayotgandek. Qizning jamoli uning osmonlarga olib chiqib ketayotgandek. Oysuluv ham bora-bora Yo'ldoshxondan ko'zini uzolmay qoldi, nazarida qo'shiqning sehrli so'zlari uning ham xayolini butunlay olib qo'ygandek edi. Yo'ldoshxondan ko'zini olib qocholmayapti, olib qochsa, yana-yana boqqisi kelyapti.

Vaqt allamahal bo'lib qolgan edi. Tadbirkor yigit-qizlar birin-ketin undan uy manzilini yozib ola boshladilar. Yigitlar yozib olayotganida Oysuluvning uncha ishi bo'lmadi, ammo qizlar, biz ham yozaylik, deyishganda Oysuluvning jahli chiqib, keyin o'zim yozib beraman, deb, yig'inni tezroq tugatish payida bo'ldi. Buning ustiga ota-onalari ham, endi bas qilinglar, deya taklif qilishyotgan edi. Yigit-qizlar bilan xayrlashgach, pastga tushdilar.

Pahlavon Nurlan og'a yana mehmonlar aytgan ekan. Suhbat avjiga chiqib, ichkilik ham chakana ketmaganga o'xshaydi, yerda ancha-muncha shishalar dumalab yotardi. Mezbonning qo'lida yana qadah, to'ldillanib-to'ldinlanib gapiryapti:

– O'g'lim Yo'ldoshxon bilib qo'y, o'zbek bilan bizning elning ota-bobosi bir bo'lgan. Bir daraxtning soyasida katta bo'lgan. Tushgacha daraxtning soyasidan o'zbek foydalangan, tushdan keyin uning quyuq soyasida bizning ota-bobolarimiz jon saqlagan.

Vaqt allamahal bo'lib qolgan emasmi, bu yerda ham shirakayf bo'lib qolgan mehmonlar bir-birlarini qayta-qayta o'pib tarqalishdi.

Xonadon egalari, negadir, mast bo'lib qolgan Avazbek amaki bilan Yo'ldoshxonni yotib qolinglar, deb qistamadi. Sizlarga mehmonxonadan alohida joy hozirlab qo'yganmiz, degan gaplarni aytishdi. Gulsun ona bir dasta rayhon olib chiqib, Yo'ldoshxonga berdi, tuni bilan hidlab yotgin, o'g'lim, degan gaplarni aytdi. Moyi artilmagan mashinada Yo'ldoshxon bilan chinakam mast bo'lib qolgan Avazbek amakini Beksulton va Oysuluv kuzatib qo'yishdi. Dovdirab qolgan Yo'ldoshxon xayr deyishga ulgurmay Oysuluvning orqasidan tikilib qoldi.

VIII bob

Ota-bolani Beksulton bilan Oysuluv katta garajning yaxshigina bezatilgan mehmonxonasiga e'zoz va hurmat bilan joylab ketishdi. Tunda chanqab qolsanglar icharsizlar, deb shirin-shirin suvlardan, ochqab qolsanglar tamaddi qilarsizlar, deya Yo'ldoshxon yaxshi ko'rgan tandir kabobdan talaygina

qoldirib ketishibdi. Ota-bola yumshoq-yumshoq o'rinlarga cho'zilishi bilan Avazbek amaki, kayfi biroz tarqab, o'ziga kelgandek bo'lib so'radi:

– O'g'lim, nega bular bizni bunchalik hurmat qilishyapti tag'in biron maqsadi bo'lmasin.

– Dadajon, kechadan buyon aytyapman-ku bularning eng katta onasi o'zbek bo'lgan ekan, qo'rqqish kerak bo'lsa, biz boshqa narsadan qo'rqaylik. Axir biz delegat bo'lib kelganimiz yo'q-ku, qishloqdagilar eshitib qolsa, ustimizdan kuladi-ku, qo'rsak, ana shundan qo'rqaylik.

– O'g'lim, kel yonimga, peshonangdan bir o'pay, mulohazali yigit bo'lib o'sayotganingdan xursandman. Ana shunday farzand ato qilgani uchun Allohga shukronalar aytaman. Lekin tadbirkorlikning yana bir siri bor, shuni senga aytishim kerak. Yigirma yildan buyon uzoq-uzoq shaharlarga mahsulot olib boraman, shu mashinamning tepasiga qaysi shaharga borayotgan bo'lsam o'sha shaharning aholisiga alangali salom, deb alvon osib boraman. Bor-yo'g'i bir parcha latta. Lekin bundan shunaqangi hurmat-izzat qaytadiki, buni o'zing ham kecha ko'rding... Bilib qo'y, o'g'lim, buni tadbirkorlik deyishadi.

– Dada, qalbimning ikki pallasi ham yop-yorug', charog'on. Zo'r-zo'r o'rtoqlar topdim. Bordi-keldi qilamiz, degan tadbirkorlar bilan tanishdim. Ularda pul ham ko'p ekan. Cho'ntagi to'la dollar.

– O'g'lim, mehmonlar ketganidan kegin tepada Oysuluv bilan ancha mahal yolg'iz qolib ketding?

– E dadajon, -- hayajonlanib gapira ketdi Yo'ldoshxon, aytganim bilan, baribir, tushuntira olmayman. Oysuluv menga albomlarini ko'rsatdi, beshta albom to'la suratlar. Javondagi kitoblarini aytmaysizmi! O'zbek yozuvchilari-yu, boshqa adiblar, hammasining asarlari bor. Men esa sizga, biz ham kutubxona quraylik desam, avval ikkita qizni erga bervolaylik, keyin quramiz, deysiz. Yana tag'in Oysuluvning dunyodagi barcha milliarder tadbirkorlarning nodir so'zlarini yozgan alohida daftari ham bor ekan. Keyinchalik shu daftardan ko'chirma olib senga jo'nataman, dedi.

– Oysuluvning o'zi qalay ekan? – sirli ohangda so'radi otasi.

– Dadajon, keyin aytaman.

- O'g'lim, mana kayfim tarqab ketdi, hozir aytaqol.
 - Dadajon men sizni juda-juda yaxshi ko'raman, bilasiz-a?
- Yo'q, nima uchun yaxshi ko'rishimni bilmaysiz.

- Qani ayt-chi, o'g'lim.
- Dada, mening akam ham, ukam ham, yurakdan gaplashadigan tengqur o'rtoqlari ham yo'q. Siz bilan negadir xuddi sirdosh o'rtog'im bilan gaplashgandek gaplashgim kelaveradi... Rostini ayting-chi, sizlar ayajonim bilan bir-birlaringni sevib turmush qurganmisizlar?

- Ha, endi...
- Yo'q, ochig'ini ayting.
- Kitoblarda qanaqa bo'lsa, bizda ham shunaqa bo'lganda, o'g'lim. Kel, yaxshisi, uxlaylik, ertaga yo'lga tushamiz.

- Dadajon, mayli, boshqa vaqtda aytib berarsiz, lekin hozir bitta muhim gap aytmoqchiman. Bugun ertalab men Beksulton sotib olgan vagonda hazrati Xizr boboni ko'rgandek bo'ldim. Hazrat bobo Beksultonning surati qo'yilgan ramka ichidan asta-sekin chiqa boshladi, qo'lida oltin barkash, hammayoq xuddi chaqmoq chaqqandek yop-yorug' bo'lib ketdi. Keyin, dadajon, Oysuluvning xonasiga chiqqanimda Oysuluvning orqasida oltin barkash ko'tarib turgan Xizr boboni yana ko'rgandek bo'ldim... Bu nima ekan-a, dadajon?

- Bilmayman, o'g'lim, qishloqqa borganda buvijoningdan so'rarsan.

- Ehtimol, dadajon, Xizr bobo tez-tez ko'zimga ko'rinayotgani uchun ham ishlarim shunaqa yurishib ketayotgandir. Hozir ham dilim charog'on, xuddi qalbmida chaqmoq chaqayotgandek.

Ertasiga ota-bola uchun bugungidan ham ko'proq quvonch keldi, qalblari yanada shodlikka to'ldi. Keltirgan anjirlari bir kundayoq tarqatilib bo'пти. «Prafkom» ona beshta bufet orqali haqini maosh berganda ushlab qolasizlar, deb anjirlarni nasiyaga berib yuborishga farmon beribdi, yo'q, farmon beribdi emas, o'zi ishboshi bo'libdi. Pahlavon Nurman og'a esa bu yerda katta obro' egasi emasmi, mashinaga yuklanadigan yo'g'on-ingichka quvurlarning eng sozidan yuklabdi. Ishchilar ham nasiyaga olgan anjirlarini to'yib-to'yib yeb, og'izlari shirin, kayflari baland bo'lib kelgan bo'lsa kerak, quvurlardan kamida besh yuz

kilogramini ortiqcha yuklab yuborishibdi. Kelishuv bo'yicha sakkiz tonna o'rniga sakkiz yarim tonna yuklab beribdilar. Ertasiga, ishlari yaxshi yurishayotganidan, kyflari chog', ruhlari baland bo'lgan ota-bolani shahar chekkasigacha Beksulton bilan Oysuluv boshliq yosh fermerlar kuzatib borishdi. Beksultonning quvonchi ichiga sig'mas, osmonlarda uchib yurgandek edi, o'zbek yigiti bilan, yana tag'in tadbirkor yigiti bilan bog'lanib olgani uchun ham xursandchilik osmonida uchayotgan edi. Oysuluv negadir xomushroq, g'amginroq ko'rinadi. Yo'ldoshxonga muhim bir gapni aytmoqchi bo'lganu, aytmay qolgandek holatda ko'rinadi, lekin hamon ko'zidagi g'amginlik o'rnini tez-tez charaqlab turgan nur egallab turibdi. Xayrlashuv oldidan Yo'ldoshxon tortinibroq turdi, uning ham tilining shundoqqina uchida aytmoqchi bo'lgan gapi turibdi, ammo aytishga botina olmadi. Ko'zlaridagi umidvorlik yanada aniqroq ko'rinib turgandek bo'ldi. Qiziq, shaddod Oysuluv shoshilib kelib, yonida turgan boshqa qizlarga ko'z-ko'zlagandek bo'lib uning peshanasidan o'pti, uch kundan buyon tushayotgan suratlardan bir necha nusxa keltirgan ekan, o'shalarni uning qo'liga ikki qo'llab tutib: «Qo'ng'iroq qilib turasan-a, tez-tez xat yozasan-a», degandek bo'ldi.

Oxirida Beksulton negadir Yo'ldoshxonni chaqirib, kel, o'rtoq, xayrlashuvga bir kulishaylik, dedi. Shunday qattiq kuldilarki, ko'zlaridan tirqirab yosh ham chiqib ketgandek bo'ldi. Beksulton katta konvert ichidan avaylab xat chiqarib o'qiy boshladi:

«Oltin vodiyni mirishkor bog'bonlariga. Shirindan-shakar anjirlaringizni butun zavod ishchilariga, oila a'zolariga tarqatdik. Bir necha kun davomida og'zimiz shirin-u, so'zimiz shirin bo'lib turdi.

Rahmatimizni qabul qilgaysizlar.

Biz ham hadya sifatida, shu so'zimizni yozmoqchimiz – hadya sifatida ehtiyojlaring uchun zarur bo'lib qolar deb mehnatimiz mahsuli bo'lmish quvurlar jo'natayotirmiz.

Do'stligimiz abadiy bo'lsin!

Zavod direktori

Muhalla qo'mitasi raisi

Ta'minot bo'limining mudiri

O.Davlatov

N.Boytemirova

T.Shokirov»

IX bob

Ota-bola usti to'la yo'g'on-ingichka quvurlar ortilgan, yuki behad darajada og'ir bo'lganidan qari ho'kizdek pishqirib kelayotgan katta mashinani ko'cha eshiklari oldidagi katta maydonga to'xtatishdi. Qishloqda gaz quvurlari tortilayotgan edi. Katta ko'chalarga mas'ul rahbarlar quvurlarni yo'g'on-yo'g'onidan tortib, uyingizga tortiladigan ingichka quvurlarni, mana, endi o'zlaring topinglar, deb ketishgan. Bu gaplar oshkor aytilganiga ikki oydan oshib qolgan. Tumanning barcha qishloqlarida «Gaz tushirish» harakati avj olib ketgani uchun bir quloch quvurning bahosi falon pul bo'lib ketgan. Topganlar topib kelyapti, topolmaganlar nahotki bu qishni ham shunday o'tkazsak deb, o'y surishib yuribdi. Avazbek amaki bilan Yo'ldoshxon og'rib qolgan oyoqlarini uqalay-uqalay kabinadan tushishga ulgurmasdanoq quvurlardan umidvor bo'lganlar yopirilib kela boshladilar. Ba'zan qishloqda, avval men bo'laman, degan holat hukmron bo'ladi, oldin olaman deganlar ko'payib ketdi. Sal qoldi chinakam mushtlashuv boshlanib ketishiga. Eng avvalo, qishloqdagi yosh tadbirkor yigitchalar janjal boshladi.

– Quvurning yarmini man olaman, – deydi G'ulom degan tadbirkor.

– Bekorlarni aytibsan, – deydi Karimjon ismli boshqa tadbirkor.

Yana bir tadbirkor, ushbu quvurlarni qishloq do'koniga olib borib sotasan, magazinchi o'lchab sotsin, deydi. Qishloqda ikki mahalla bor: mahalla umidvorlari ikkiga bo'linib qo'llarini musht qilib bir-birlariga o'qtalib kela boshladilar. Dasht mahallaga novcha bo'yli, qaddi-qomati ham xo'p kelishgan kishi raislik qiladi. Odamlar uni o'zaro novcha rais deb chaqirishadi. Lekin obro'yi tuman hokimining obro'yidan past emas emish, mo'ylovini bir burab qo'ysa, bitmagan ish o'z-o'zidan bitib ketaverarkan. Past mahallaga, xuddi ataylab qilgandek, pak-pakana, lekin juda serharakat jahldor Odilxon degan kishi raislik qiladi. Aytishlaricha, uning obro'yi viloyat hokiminikidan ham kam emas emish. Qoshlarini kerib, burnini

bir jiyirib qo'ysa, har qanday muammo ko'z yumib ochguncha hal bo'lib qolarkan. El xizmatida bo'lgan ana shu ikki rahbar darhol yetib kelib g'ala-g'ovurni darhol bosdi, yaqinlab qolganlarni ho' nariroqqa surib ham qo'ydi.

Novcha rais baland ovoz bilan:

– Avazbek, sen o'zi yaxshilik uchun tug'ilgansan-da, – dedi.

Pakana rais:

– Yo'ldoshxon o'g'lim, sen tug'ilgan kuni butun mahalla xursand bo'lgan, – dedi.

Shunday qilib biri otani, biri o'g'ilni shu kungacha ishlatmagan so'zlari bilan maqtay boshlashdi. Maqtoqlar tagida bir amallab shu quvurlarni biz sotsak edi, degan pinhoniyy niyatlari bor edi. Yo'ldoshxonning to'satdan yo'q bo'lib qolishi ikkovi raisni ham ozgina tashvishlantirgandek bo'ldi. Bordiyu bu qaysar, hatto otasining ham gapiga kirmaydigan o'jar Yo'ldoshxon quvurlarni tuman gazlashtirish iborasiga ko'tarasiga sotib yuborish uchun ketgan bo'lsa-chi, degan tashvish o'ylantirdi. Tezroq sotib yuborsak yaxshi bo'larmidi, deb o'ylashi ham. Lekin bundan ko'ra xafliroq, tashvishliroq bir fikr ikki raisni bir-biriga yaqinlashtirib qo'ydi. Bordiyu Yo'ldoshxonning ruxsatisiz sotsak, yuqoriga arz qilishsa, boshimizga kattaroq tashvish tushmasin, deb bir-birlariga qarab-qarab olishdi. Quvurlarni sotaylik, lekin bizning qo'limiz bilan emas, betaraf bir kishining qo'li bilan sotaylik, degan qat'iy qarorga kelishdi. Qishloqda janjallarga aralashishni, ish bitsa bitmasa, ko'kragiga urib yurishni, har kimlar ustidan har xil ig'volar yozib yurishni yaxshi ko'radigan bir G'ani terak degan kimsa yashaydi. Biron balo bo'lsa, mayli, o'shaning boshiga yog'ilsin, deb o'ylashdi va uni darhol chaqirtirib kelib:

– Haloyiq quvurlarni taqsimlashni G'ani terakka yuklasak, – deb so'radi novcha rais.

– Zo'r bo'ladi!

– Tezroq bo'linglar!

– Bo'lmasa qo'l ko'taringlar, – deb gapga aralashdi pakana rais.

Shunday qilib bir qo'li yo'q G'ani terak taqsimlovchi, bir oyog'i yo'q Ortiqali taqsimlangan quvurlarni yozib boruvchi bo'lib saylandi.

– Demak, taqsimlovchi, bo‘lib beruvchi men bo‘ldimmi, – deb mag‘rurona ohangda so‘radi G‘ani terak.

– Ha sen bo‘lding? – deb qo‘ydi novcha rais.

– Bilib qo‘y, seni ikkovimiz – ikki rais tavsiya qildik, – deb gapga aralashdi pakana rais.

– Agar meni taqsimlovchi qilib saylamasalar sen, raislarni ishdan oldirib tashlardim, – yana kekkaygandek mag‘rurona ohangda G‘ani terak. – Ikkoving ham halol odam emassizlar, mana, daftarimga yozib olganman.

– Raislar bir-biriga qarab qo‘yishdi.

– Mana ishni boshladik. menga o‘n sakkiz metr ingichkasidan yoz, – deb buyurdi G‘ani terak.

– Yozdim, – deb javob qaytardi Ortiqali.

– O‘zinga o‘ng metr yoz.

– Jon aka, bu menga oz.

– Mayli, yana besh metr qo‘shib yoz!

– Qo‘shdim.

– Dasht mahalla raisga yigirma metr yoz.

– Yozdim.

– Pastmahalla raisga ham yigirma metr bo‘laqolsin, bo‘yi past-ku, lekin o‘zi yaxshi odam.

– Yozdim.

– O‘lib ketgan sudyaning xotiniga yigirma ikki metr yoz.

– Yozdim.

– Prokurorning ammasiga o‘ttiz metr yoz.

– Yozdim.

– Bozorqo‘mning tog‘asiga o‘ttiz metr yoz.

– Yozdim.

– Machitning imomiga yigirma metr yoz.

– Yozdim.

– Ahmadadali so‘piga yozma, uxlab qolib, azonni kech aytadi.

– Yozmadim.

– Maktab direktoriga yozma, nabiramga nuqul ikki baho qo‘ydiradi.

– Elektirchiga yozma, har kuni elektrni o‘chirgani-o‘chirgan.

– Yozmadim.

Kutilmaganda, hammani hayron qoldirib to'planganlarning orasini yorib, birini u yoqqa itarib, boshqasini bu yoqqa itarib, anjirzorda ishlayotgan Borotvoy, Hayitvoy, Akrom, Safarlar kirib kela boshladilar. Bularga bosh bo'lib kelgan, tez kelgani uchun, hayajonini bosolmay chuqur-chuqur nafas olayotgan Zulxumor qanday tezlik bilan kelgan bo'lsa, ana shunday tezlikda Ortiqali cho'loqning qo'lidagi ro'yxatni tortib oldi. Olib, g'ijimlab, parcha-parcha qilib yirtidi-da, nega zo'ravonlik qilasizlar, nega bu quvurlarni qiyinchilik bilan topib kelgan raisimiz yo'qligida taqsimotga aralashasizlar, deb shovqin sola ketdi. Shovqin solganda ham qo'llarini silkita boshladi. Yo'l-yo'lakay menga qo'shilib baqirasizlar, deb o'rgatib kelgan bo'lsa kerak, Rohila qiz, Saddinisa, Farida, Umidalar ham birdan baqirishga, dodlashga tushdilar.

– Anjirzorni yaratgan kim bo'ladi? – baland ovozda so'radi Zulxumor.

– Yo'ldoshxon bo'ladi, – undan ham baland ovozda javob berishdi fermer qizlar.

– Bog'ni parvarishlab odam qilgan kim bo'ladi?

– Biz bo'lamiz!

– Nihollar quriy-quriy deganda chelaklab suv tashib ko'kartirgan kim?

– Biz bo'lamiz.

– Nihollarga kasal tushganda, barglari quriy-quriy deganda ularni dorilab, davolagan kim bo'ladi?

– Biz bo'lamiz.

– Qishda qattiq sovuq tushganda anjirlarimizni sovuq urmasin, deb uydan ko'rpa-to'shakkacha olib borgan-chi?

– Biz!

– Anjirlarni terib, qutilarga joylab Qozog'istonga jo'natgan kim bo'ladi?

– Biz bo'lamiz!

– Anjirlarni yaxshi pullab, qiyinchilik bilan quvur olib kelgan kim bo'ladi?

– Yo'ldoshxon.

Bu savol-javoblar oddiygina bo'layotgani yo'q, shovqin aralash, ko'z yoshlari aralash bo'lyapti. Farida, Saddiniso,

Rohiyalarning ovozi chinakamiga hasratli yig'i aralash bo'lyapti. G'ani terak biron ishkali chiqib qolmasin, deb hammadan oldin jo'nab qoldi. Raislar, tajribali emasmi, shoshmadilar, o'zlarini yo'qotmadilar, xuddi mana shu gap bo'lishini oldindan bilgandek, hatto bu qizlarga o'zlari o'rgatib qo'ygandek, kulimsirab, beparvogina turaverishdi.

Nihoyat novcha rais:

– Yosh fermerlar ana shunday shiddatli, hujumkor bo'lish kerak. – deb gap boshladi. – O'z haqqini bilishda, xuquqini himoya qilishda mana shu Zulxumor qizimdek bo'lish kerak. Zulxumor qiz, yaqinrog'imga kel, peshonangdan bir o'pib qo'yay, Xudo xohlasa, sen yuksalasan, o'sasan, xotin-qizlar fermerlar uyushmasiga rais bo'lasan. Hoy xo'roz boqib bir so'm pul ololmay yurgan o'g'lim, hoy urishqoq xo'rozlar boqaman, deb otasining pulini sovurib yurgan o'g'lim, senlar ham Yo'ldoshxonga o'xshashing kerak. Tarqalinglar hammalaring. Yo'ldoshxon kelguncha biron kishiga bir quloch ham quvur berilmaydi.

X bob

Tong sahardayoq quvurlarni olish umidida hamqishloqlar yana yopirilib kela boshlashdi. Hammalarining oldida yana o'sha, men sendan o'zaman, deb ishi goh yurishib, goh yurishmay yurgan o'smir fermerlar, ular birlashsak qishlog'imizning cho'ntagidagi pullarni quvur bahonasida chet elga jo'natmoqchimisan, deb janjal ham ko'tarishmoqchiga o'xshaydi. Zulxumor yana hushyorlik qildi. Ko'z yumib-ochguncha anjirchilarni yig'ib chiqishning uddasidan chiqdi. Hammalarini quvurlar yuklangan mashinaning ustiga chiqarib qo'ydi. Keyin o'sha yerdan turib:

– Biz zo'ravonlik qilganlarning ustidan Toshkentga shikoyat yozganmiz, javob kelguncha mana shu yerda o'tiramiz! – deb e'lon qildi.

Aslida o'tirish niyatlari yo'q edi, odamlarni tezroq tarqalishi uchun shu gaplarni aytdi. Yo'ldoshxonning ofisiga katta-katta harflar bilan qiyshiq-qing'ir qilib yozilgan xonasiga to'plandilar.

Fermer a'zolari o'rtasida suhbat cho'zilmadi. Tezda bir qaror yozishga qaror qildilar. Husnixati chiroyli Zulxumor yozib, Yo'ldoshxon aytib turdi.

«Qaror № 64

Keltirilgan quvurlarni qanday sotish haqida tuman gazlashtirish iborasi boshlig'i Oripov amakidan maslahat olindi. Past mahalladagi uylarga gaz kiray-kiray deb turibdi. Avval o'shularning ishi bitsin. Yana ko'p-ko'p quvurlar keltirishga qaror qildik. Keltiriladigan quvurlarning hammasi yuqori mahalla kishilariga berilsin. Quvurlarning narxini Toshkentdan bilib kelishga qaror qildik. Yuqorida yozganimizdan kelib chiqib «Anjirchi» fermasi qut'iy qaror qiladi. Yo'g'onligi elliktalik, o'ttiz uchtalik, yigirma beshtalik bo'lgan, jami sakkiz yarim tonnalik quvurlar past mahallaga berilsin. Nasiyaga so'rab kelganlarga bir metr ham berilmasin

«Anjirchi» fermasining raisi Yo'ldoshxon Avazbekov, rais o'rinbosari Zulxumor Isroilova».

Zulxumor aytgan, yozgan har bir so'z sehrli bo'lardi. Bu gal ham shunday bo'ldi. Qarorni quvur so'rab kelganlarga Zulxumorning o'zi o'qib berdi. Har bir so'zni ta'kidlab, qoshlarini chimirib o'qidi. Bu so'zlarning sirli ta'siri tezgina sezildi. To'planganlar yelka qisishib, bir-birlariga qarab, lablarini burishib, tarqala boshladilar.

– Yoshlikdan chayqovchilikni o'rgangan bu qizlarning ustidan yozish kerak, – dedi bittasi.

– Yo'ldoshxonga bu yo'lni pakana rais o'rgatgan bo'lsa kerak, – dedi boshqasi.

– Hecham-da, axir Zulxumor prokurorning qizi-ku, otasidan maslahat olgan.

– Yo'q, Zulxumor otasi bilan gaplashmaydi, oralaridan qora mushuk o'tganini hamma biladi-ku.

Oradan ko'p o'tmay past mahallada biram ko'tarinki kayfiyat boshlandiki, uylariga quvur tortilgan, porillab gazlarni ham yoqib olganlar bir-birlariga biram mehribon bo'lib qoldilarki, bir-birlariga biram shirin so'zlar aytadigan bo'lishdiki, oddiy jaydari so'zlar bilan bu quvonch, bu shodlikni ta'riflab bo'lmaydi.

Boshqa yurtlarda bo'lgani kabi Tagobda ham ikki mahalla birlashtirilib, yo'q, mahallalar ishlayveradiyu, ikkovlariga bir rais oqsoqollik qiladi. Ana shu oqsoqoldan vakil bo'lib cho'loq Ortiquali kelib qoldida, hali o'tirmasdan turib:

– Iloyo omin, qadam yetti, balo yetmasin, fermer ukalarimning boyligiga boylik qo'shilaversin, – deb fotiha o'qidi. Keyin nima maqsadda kelganini shoshmasdan tushuntirgan bo'ldi. Ya'ni belgilangan qat'iy, qat'iy degan so'zni ta'kidlab aytdi, qat'iy tartib bo'yicha hududdagi tadbirkorlar, fermerlar, ya'ni pul topish yo'liga kirgan barcha fuqarolar yordam fondiga pul ajratishi shart ekan.

– Buni yaxshi bilasan-a? – deb so'radi oqsoqoldan vakil bo'lib kelgan yigit.

– Bilaman, – deb qo'ydi Yo'ldoshxon.

– Quvurlardan chakana poyda ko'rmading-a, boyib ham ketgandirsan? Xo'sh, xayriyaga qancha pul o'tkazmoqchisan?

– Ikki mahalla o'rtasidagi ko'prikn tuzatib bermoqchiman.

– E qo'ysang-chi, ikkita yog'ichni yotqizsang – ko'prikn. Tuzukroq pul ajratishing kerak. Qabriston atrofini devor bilan o'ramoqchimiz, bunga ham pul ajratishing kerak.

– Yaxshi, ajrataman.

– Namozxonlar eski-tuski sholcha-yu kigiz ustida o'tirib, musulmonlik shartini ado qilyaptilar. Ularga bir gilam olib berishing kerak.

– Yaxshi.

– Nochor oilalarga tuzukroq pul ajratishing kerak.

Vakil qilinadigan hadyalarni sanayverdi-sanayverdi. Har bir aytganini, katta daftar olib kelgan ekan, ana o'shanga qayd qilaverdi-qilaverdi. Hisob o'n oltiga yetganda qalin daftarni Yo'ldoshxonga uzatib:

– Qani, chiroyli imzolarini bir qo'yib qo'ysinlar-chi, – dedi.

Yo'ldoshxon hisob o'n ikkiga borgandayoq qaltiray boshlagan edi. Agar vakil aytganlarini pulga aylantiradigan bo'lsa, quvurlardan tushgan foyda emas, uning tannarxi ham yetmaydi. Yigitchaning boshidan «insofsizlik qilayapti, insofi yo'q ekan» degan so'zlar bir-biriga mingashib o'taverdi. Beixtiyor o'rnidan turib:

– Daftaringa qo‘l qo‘ymayman. – dedi qaltiroq bir ovoz bilan.

– Qo‘yasan, – dedi vakil ham o‘rnidan turib.

– Qo‘ymayman. dedim, qo‘ymayman.

– Bilib qo‘y. men hukumat nomidan keldim.

– Hukumat nomidan tilanchilik qilyapsan!

Ikkovlari don talashgan jo‘jaxo‘rozdek tikkama-tikka bo‘lib ketishdi. Biri biridan ko‘ra achchiqroq so‘z aytyapti. Zulxumor ularni yarashtirmoqchi bo‘ladi, bas, qilinglar, deb tepinib shovqin soladi. Oxiri Yo‘ldoshxon dadasinikidek katta mushtini vakilning iyagiga tirab:

– Mana senga pul! – dedi vajohatli bir ohangda.

– Nima, nima nima?! – deb vakil Yo‘ldoshxonga tashlandi. Zulxumor yana o‘rtada turib oldi, agar bu qiz bo‘lmaganida, xudo biladi, ikkovlari o‘rtasidagi bu janjal nima bilan tugardi.

XI bob

Yo‘ldoshxonning kayfiyati ta‘riflarga sig‘maydigan darajada baland. Olis yurtga olib borgan mevalarini tuzukkina pullab olgani, keltirgan quvurlari qishlog‘iga xursandchilik baxsh etgani, ayniqsa, Zulxumorning astoydil turib Yo‘ldoshxon manfaatini himoya qilgani, hamma-hammasi dilidagi shodligu quvonchlarni dengiz to‘lqinidek chayqaltiradi, o‘zi esa havolab osmonlarga uchkisi keladi.

– Yaxshi, yaxshi, yaxshi – deb, goho anchadan buyon yo‘qotib qo‘ygan qahqahasini topib olgandek, sabab bo‘lsa-bo‘lmasa ham qahqahali kulgiga beriladi, to‘yib-to‘yib kuladi. Qahqahasida qarshisidagi kishilarni sevintiradigan, shodlantirib yuboradigan nozik bir ohanglari bo‘lsa kerakki, ular ham qahqahaga qo‘shilib qalblarini shodlikka, quvonchlarga to‘ldirib oladilar. Ilgari, dadasiga qo‘shilib ashula aytgan paytlarida, ovozini eshitgan ba‘zi bir kishilar, e, uka, ashulangdan ko‘ra qahqahangni eshitganimda huzur qilaman, degan paytlari ham ko‘p bo‘lgan. Ehtimol, hozir Yo‘ldoshxonga ko‘ngil qo‘ysammi-qo‘ymasanmi deb ikkilanib yurgan qizlarning teng yarmi uning beg‘ubor kulgusiga ishqiboz ham bo‘lib qolgandir.

Yo'ldoshxon anjirzorini aylanyapti. Mevalari g'arq pishgan payt, ulardan ko'tarilayotgan yaxshi pishgan mevalarga xos hidlar olamni tutib ketgan. Shiraxo'r hasharotlar shiraga to'yib o'zlaricha g'ing'illab ashula aytishardi. Epkindi shamollar orqali mevalardan ko'tarilib-ko'tarilib chiqayotgan ko'z ilg'amas sarg'ish nurlar bir-biriga qo'shilib, butun anjirzorni to'ldirib yuborayotgandek bo'ladi. Yo'ldoshxonning qalbi nazarida yana ham charog'on bo'lgandek, ko'ksi olam darajasida kengayib ketgandek.

Qiziq, nazarida anjirzorlar oralab Oysuluv chiqib kelayotgandek, qizning beg'ubor dilbar, yoqimli kulgusi jaranglab eshutilgandek bo'ldi. Yo'ldoshxonni xayol olib ketdi: butun vujudidan atir-upalar hidi ufurib turgan Oysuluv kalta qirqilgan sochlarini silkitib-silkitib gapiryapti, gapirganda qo'llari bilan Yo'ldoshxonning qaltirab turgan tizzalariga urib-urib qo'yayotgandek. Yo'ldoshxonning qo'lidan tortqilab darsxonasiga olib kiriyapti:

– Men o'zbek yozuvchilarini ko'proq o'qiyman. O'zbek tilini onam takror va takror aytgani uchun, yaxshiroq o'rgansam deyman-da. Siz «Qutlug' qon»ni o'qiganmisiz?

– O'qiganman, – tortinibgina deydi Yo'ldoshxon.

– «Yulduzli tunlarni»chi?

– O'qiganman, – dedi Yo'ldoshxon. Lekin qip-qizarib ketdi. Chunki bu kitoblarni o'qimagan. Borib albatta o'qiyman, degan fikr o'tdi ko'nglidan... To'satdan Yo'ldoshxonning peshanasi lovullab yonayotgandek bo'ldi: Oysuluv xayrlashayotganda uning ana shu lovullab turgan peshonasidan o'pgan edi, seskanib ketdi, ko'ksi gupillab urayotganini sezdi... Nahotki sevgi shunaqa bo'lsa?.. Nahotki men uni sevib qolgan bo'lsam?.. Ha, ha, o'sha kechasi ko'rganimdayoq sevib qolganman uni. Endi nima qildim?.. Endi Zulxumorga nima deyman, men Zulxumorni hammadan ko'proq sevaman-ku, o'lguncha sevaman, deb qasamlar ichkanman-ku... Yo'q, men Oysuluvni sevib qoldim, mana, kelganimdan buyon qizning charaqlab turgan qiyofasi, umidvor, allaqanday xursandchilikka yetaklovchi nigohlari ko'z o'ngimdan nari ketmayapti... Axir uxlayolmayapman-ku... uxladim deguncha Zulxumor ikkovlari kelib ikki tomonimga o'tirib olyaptilarku!

Yo'ldoshxon bir amallab o'ziga kelib oldi. Asta-asta yurib, anjirzorda ishlayotgan o'rtoqlarining oldiga bordi. Ular berilib ishlashyapti, anjirlar tubini chopishyapti, o't o'rishyapti, mevasi og'irligidan pastlab kelayotgan shoxlar tagidan ko'tarib ayri qo'yishyapti. Qiziq, Qobil bobo yakka-yakka bo'lib ishlanglar deyishiga qaramay yana juft-juft bo'lib olishibdi. Shaddod Farida Akrom bilan yonma-yon, kamgap Saddinisa o'zidan ham kamgap Barotvoyning yonida, bir-birlariga yashirincha qarab jilmayib-jilmayib qarashyapti. Rohila qiz qo'li ishdayu Hayitvoyga pichirlab bir narsalarni tushuntirayotgan bo'ladi... «Ha, bular bir-birlarini sevib qolgan, bir-birlarini sevib, keyin bu yoqqa kelishgan... Ha, hammasidan Qobil bobo xabardor. Bo'пти, sevishsa sevishar, yaxshi ishlasa bo'ldi, xo'sh, ular sevganda nega men sevmas ekanman? Mana bu yigitchalar sochidan qatiqning hidi, ko'ylaklaridan yangi o'rigan beda hidi kelib turgan qizlarni sevganda, nega men butun vujudidan latofat yog'ilib turadigan, borlig'idan atir hidi ufurib turadigan, kulganda quvnoq kulgusidan olam charaqlab ketadigan qizni sevmas ekanman? Men uni sevib qoldim. Zulxumor-chi? Zulxumor, senga xiyonat qilgim yo'q...

Yo'ldoshxon o'rtoqlariga goh hazil gapirib, goh kulib yurganda yonginasiga qo'lida katta daftar Zulxumor kelganini sezmay qolgan ekan. Qiz unga biroz tikilib turdi-da:

– Yo'ldoshxon boqqa kirishing bilan darov o'zingni yo'qotasanda, nimalarni o'ylayapsan? – deb, quvnoq ovozda so'radi.

Yo'ldoshxon bir seskanib tushgandek bo'ldi.

– E Zulxumor, nimalarni o'ylardim, anjirzorning atrofini sim to'r bilan o'ratibsan, shunga rahmat aytmogchi bo'lib turgandim... Qimmatga tushmadimi ishqilib?

– Yo'ldoshxon, bilasan-ku, men sening har bir tiyiningni tejayman... Anchadan buyon kelmaysan, tinchlikni yo yana boshqa yurtga ketib qoldingmi? Ayajoning bezovta bo'layotgan emish. Kechasi-yu kunduzi o'sha yoqqa qo'ng'iroq qilayotgan emishsan... Yo'ldoshxon, ochig'ini ayt, tinchlikmi?

– Tinchlik. Quvurlar yoniga tunuka, darvozalarga ishlatiladigan qalin-qalin temirlar harakatida yuribman...

– Hal bo'layaptimi axir?

– Zulxumor, sen yonimda bo'lsang, dalda berib tursang, hammasi hal bo'ladi.

Yo'ldoshxonning xayoli parishonroq bo'lgani uchun Zulxumor uni ortiqcha gapga tutgisi kelmadi. Nima maqsatda oldiga kelganini aytdi. Lo'nda-lo'nda qilib aytdi. Umida bilan o'zaro kelishib bir-birlarini tanlab bu yerga kelgan Safar shoir tez-tez ishga chiqmayotgan emish, chiqqan kuni ham Umida bilan ho' bog'ning etagiga borib olib, alla qanday she'rlarni o'qib o'tirisharmish. Safar yana bir yomon ish qilibdi. Mana shu yerda ishlayotgan yigitchalar bilan o'smir qizlarning obro'sini to'kayotgan she'rlar ham yozayotgan emish.

Yo'ldoshxon to'satdan hushyor tortdi.

– She'rlar yozayotganini sen qayerdan bilding? – deb shosha-pisha so'radi.

– Shu yerda ishlayotgan qizlar ham, yigitlar ham allaqachon yodlab olishgan.

– Yomon she'rlarmi?

– Juda, juda yomon.

– Birontasini menga o'qib ber-chi.

Zulxumor uzoqroqda ishlayotganlarga eshitilmaydigan darajada past ovoz bilan qo'lidagi daftardan tanlab-tanlab she'r o'qiy boshladi.

*– Yo'ldosh bilan Zulxumor,
Ikkovida bir gap bor.
Bir kun ko'rmay qolishsa,
Ko'z yoshlari shashqator.*

*Qorabarot Saddiga,
O't o'rishib beradi.
Saddixon ham tik turmay,
Ko'zin suzib turadi.*

*Hayit polvon polvonmas,
Rohilaxon bo'lmasa.
Ketmon chopmas, suv quymas,
Shu qiz kulib turmasa.*

*Akromjonning jilvasi,
Faridaning qo'lida.
Qo'lidamas, bilinglar,
Shiringina tilida.*

– Bu safar hammamizning jonimizga tegib ketdi. mayli. bir kun gazetaga bordim. deydi. mayli, bir kun olimpiadaga bordim. deydi. Lekin bu she'rlariga biz chiday olmayapmiz, – hayajonlanib, g'azab aralash gapira boshladi Zulxumor. – Agar bu she'rlar qishloqqacha borib yetsa, o'rtoqlarimning ota-onasi bilib qolishsa, Yo'ldoshxon, o'ylayapsanmi, qanaqa fojialar bo'lishini?.. Yo'q, men ham, qizlar ham chiday olmayapmiz. Safarniyam, Umidaniyam bugundan qolmay ishdan haydaysan. sen haydamasang men haydayman... Agar haydamasang, qizlar ham anjirzoringni tashlab ketishmoqchi.

– Qobil bobo nima der ekanlar?

– She'rni bobomizga ham o'qib berdim.

– Xo'sh?

– Ochig'ini aytaymi, sochlari tikka bo'lib ketdi... Bugundan qolmay Safarni ham, o'sha anjirzor etagiga borib kitob o'qib o'tiradigan Umidani ham haydaysan...

Chindan ham bu she'rlar qizlarining bu yoqqa kelishiga arang rozi bo'lgan ota-onalarining qo'liga borib tegsa, unda fermaning nomi badnom bo'ladi. Demak, o'g'il-qizlarimiz anjirzorga, ham o'ngida ham tushida Xo'jai Xizr boboni ko'rayotgan Yo'ldoshxonning fermasiga ishlash uchun boryapti, deb yursak, bir-birlariga ishqu muhabbat izxor qilgani borishgan ekan-da, deb o'ylashmaydimi? Qishloqda G'ani terakdek ig'vogarlar bor. Birga o'nni qo'shib qizlarning ham yigitchalarning ham nomini yomonga chiqarib qo'ymaydimi?!

Yo'ldoshxon bir seskanib, o'ziga keldi.

– Hammang hovuz bo'yiga to'plan, – deb qattiq ovoz bilan aytdi.

Berilib, ehtimol rahbarlariga ko'rsatish uchun berilib ishlashyotgandir, har qalay berilib ishlayotgan qizlar-u yigitchalar ko'z yumib ochguncha Qobil boboning «Arshi a'losi»ga – loydan, kesakdan baland qurilgan supasiga to'plandilar.

– Bobojon, sizning she’rdan xabaringiz bormidi? – sekingina muloyim ohangda so’radi Yo’ldoshxon.

– E o’g’lim, bu bolang sal g’alatiroq ekan, – qovog’i solingan holda dedi Qobil bobo.

– O’rtoqlarim bu yerga yaxshi niyat bilan nomimizga dog’ tushirmaymiz, Xo’jayi Xizr bobo nazar qilgan bog’imizga gap tekkizmaymiz, deb to’plangan edik. Men Safarning yozgan she’rlarini hozir bildim... Bu she’rlarni qishloqdagilar o’qisa nima bo’ladi? Mana, Safarning o’zi ham yo’q, gazetaga ketdim, deb g’oyib bo’lgan. Umida esa anjirzorga kirsam, hamma yog’imni shira bosdi, deb, ko’ylagini almashtirgani-almashtirgan. Hozirdan boshlab ikkovini ham ishdan haydadim. Kim qarshilik ko’rsatsa, uni ham qo’shib haydayman. Gap tamom.

XII bob

Anjir uzish, qutilarga joylash bu gal shunday tez ketdiki, bu tezlikni xuddi Allohning o’zi qo’llab turgandek bo’ldi. Avazbek amaki oldingi noz-u firoqlarini, g’ildiraklarim eski, motorim sal chatoqroq, degan gaplarini bir chekkaga yig’ishtirib qo’yib, safarga tayyorgarlik ko’ra boshladi. «O’g’lim, mana men boraman», deb ko’ksiga urib ham qo’yadi.

Ertaga jo’naymiz deb turganlarida, to’satdan, hammasi, ostin-ustun bo’lib ketishiga sal qoldi. Alamzada Safar buzg’unchilik yo’lini tutibdi. Zulxumorga zimdan ko’z tashlab, nigohlarini poylab, qizdan umidvor bo’lib yurganlar orasida o’zini hammasidan men mana shu qizga loyiqman, deb yurardi. Safarning qizdan ko’z uzmasligini Qobil bobo bilardi. Har ehtimolga qarshi hushyor bo’lib turardi. Lekin bu yigitcha yovuzlik qilmas deb o’ylardi. Safar o’zicha, agar omadim kelib Zulxumorga uylansam, prokuror otasi menga ham katta ferma ochib beradi, axir Zulxumorning ikkita opasiga ochib bergan-ku. Xudo hohlasa, menga ham ochib berar, yo bo’lmasa meni institutga kiritib qo’ysa, katta huquqshunos bo’lib kelsam... Oh-oh qanday zo’r bo’lardi-ya. Axir men Zulxumordan juda uzoq emasman-ku, ikkinchi, uchinchi sinflarda bir partada o’tirganman-ku, degan shirin-shirin xayollarga borardi.

Niyatlari endigina amalga oshaman, deb turganda uni ishdan haydashdi, juda xunuk qilib haydashdi. Yo'q-yo'q, Safar bunga yo'l qo'ymaydi ham! Mana shu niyatlariga g'ov bo'lib turgan Yo'ldoshxonni tezroq yo'ldan olib tashlash kerak. Chunki ishdan haydash masalasini mana shu ochko'z, qancha pul topsa yana shuncha topaman, deb qo'lini musht qilib yurgan Yo'ldoshxon tashkil qilyapti. Xizr boboni ko'rgani yolg'on, hamma ishonsa ham men ishonmayman... Zulxumor ikkovlari o'rtasiga nifoq solamanu, jiqqamusht urishtiraman, bir-birlarining betiga tupuradigan darajada olib borib qo'yaman – ana shunday xayollar o'ta boshladi alamzada Safarning boshidan.

Yo'ldoshxon safardan qaytib kelgan kunining ertasigayoq o'sha yoqdan olib kelgan suratlarini maqtana-maqtana, mana, ko'ringlar qanaqangi tadbirkor yigitlar bilan tanishib keldim, deb o'rtoqlariga ko'rsatgan, ko'z-ko'z qilgan, lekin ba'zi suratlarini ehtiyot qilib cho'ntagining chuqurrog'iga joylayotganini Safar ko'rib turgan, bu suratlarda bir sir borgan o'xshaydi, degan fikrni o'ylab qo'ygani edi. Yo'ldoshxon uni ishdan haydagach, Qobil boboning baland supasida uzoq o'tirib qoldi, endi qayerga ishga joylashsam ekan, degan o'yga ham bordi. To'satdan jonlanib ketdi-yu, yugurib ichkariga kirib, Yo'ldoshxonning qoziqda osig'liq turgan kostyum cho'ntaklarini kavlashtira boshladi. To'satdan sevinib ham ketdi. Oysuluv bilan Yo'ldoshxonning yonma-yon, yelkasiga qo'llarini tashlab tushgan suratlarini talaygina ekan. E Alloh, deb Safar suratlarini bag'riga bosgancha ko'chaga otildi. Shum niyatlarini amalga oshirish rejalarini qayta-qayta o'ylay boshladi. Nihoyat kech tushishi bilan Zulxumorning uyiga qarab yugurdi.

Kun bo'yi anjirzorda bo'lib, qizlarga dalda bo'lay, Yo'ldoshxonga yana ham yoqimliliroq ko'rinay deb hammayog'i changu to'zonga to'lgan Zulxumor yuvinishga ham ulgurmagan edi. Safarning oldiga shoshilib chiqdi. Hamisha gapdon, gapga tushganda she'rlar ham qo'shib aytadigan Safar bu gal gapni qisqa qilib, Zulxumorning qo'liga bir yo'la olti suratni uzatdi.

Zulxumor qora qoshlarini chimirib, lablarini qimtib, suratlariga biror tikilib turdi-da:

– Bularni menga nega olib kelding, – deb so‘radi.
– Nega olib kelganimni bilmayapsanmi? – qaltiroq ovozi bilan so‘radi Safar.

– Bilaman, Yo‘ldoshxondan o‘ch olmoqchisan.
– Yo‘q, seni xavfdan ogohlantirmoqchiman.
– Xavf, qanaqa xavf?!
– Mana shu yalpoq yuzli, qisq ko‘zli qizga Yo‘ldoshxon uyलयapti, nahotki eshitmagan bo‘lsang?
– Safar, qo‘y bunaqa bema‘ni gaplaringni, – deb Zulxumor sarosimali bir holatda uyiga kirib ketdi. Ostonadan o‘tayotib, «yo‘qol», – dedi va yig‘lab yubordi.

Xudoga shukr, deb o‘yladi Safar, qizning qalbiga g‘azab uchqunini tashladim, ertaga u rashk oloviga aylanadi. Ey, maqtanchoq, Yo‘ldosh, Zulxumorni sendan sovitmaguncha qo‘ymayman, prokurorga, Xudo xohlasa, o‘zim kuyov bo‘laman, tumandagi eng katta fermani qaynotam menga ochib beradi, bo‘sh kelmayman, bo‘sh kelmayman!

Ana shunday shirin xayollar og‘ushida o‘zi bilan o‘zi gaplashib Safar urishqoq xo‘rozlar boqib, nom chiqargan o‘rtog‘ining oldiga bordi.

G‘ulom hamisha darg‘azab yuradi. Katta tadbirkor bo‘laman deb, qora zuluklar boqib endi ko‘payaman deganda, zuluklari o‘lib berdi. Ishongan dakang xo‘rozini jangga tushirgan edi, yengildi. Yengilgan xo‘rozi qo‘shilib ikki yuzta tuxumlayotgan ona tovuqlarini ham boy berib qo‘ydi. Dastlabki paytda Yo‘ldoshxonning fermasiga borib yurgan edi. Firibgarlik yo‘lini tutdi. O‘sha yillari anjir sotgani borib, olti tog‘ora anjirning pulini paqqos cho‘ntakka urib, Xudo ursin, o‘g‘illatib qo‘ydim, deb ko‘zini lo‘q qilib turaverdi. Yo‘ldoshxon uni tezgina ishdan haydadi.

Alamzada Safar omadsiz bo‘lib yurgan G‘ulomni uyidan chaqirib oldi. Bilaman, senga maqtanchoq Yo‘ldoshxon tuhmat qilgan, tuhmat qilib seni ishdan haydagan, – degan gaplarni aytdi.

– Yo‘q, Safar anjirzordan mening o‘zim ketganman, – deb qo‘ydim G‘ulom.
– Xo‘p degin, haydalganingni hammamiz bilamiz-ku.

– Xo‘p demayman, o‘zim ketmoqchi bo‘lib turuvdim.
– Mayli, boshqa gapni so‘ray.
– Tezroq so‘ra, kosada ovqatim bor, sovib qoladi.
– Mana shu anjirzorni yaratishda sen Yo‘ldoshdan kam ishlamagansan, to‘g‘rimi?

– To‘g‘ri.

– Anjir nihollari quriy-quriy deganda sen ko‘zada suv tashib tagiga quygansan, to‘g‘rimi?

– To‘g‘ri.

– Hosil pishib endi pullaymiz deganda seni ishdan haydagan, sen pulingni davo qilib borganingda u senga qo‘lini musht qilib ko‘rsatgan... O‘rtoq, men seni yaxshi ko‘raman. Yaxshi ko‘rganim uchun ham senga yordamlashay deb keldim. O‘rtoq, o‘rtoqqa mana shunaqa paytda yordamlashmasa, bunaqa o‘rtoqning nima keragi bor, to‘g‘rimi?... Bilasan-ku, Yo‘ldosh muttahamlarning piri bo‘ladi. Xo‘jayi Xizr boboga ro‘para kelganman deb, hammani aldab, aslida mafiya bilan aloqa bog‘lab yurgan ekan, katta o‘g‘rilar bilan aloqador ekan.

– Yo‘g‘e! – deb qo‘ydi G‘ulom chindan ham xavfsirab.

– Yaqinda olib kelgan quvurlari ham o‘g‘rilik quvurlar ekan.

– Yo‘tovba, – deb qo‘ydi G‘ulom.

– Agar sen, olib kelgan quvurlaring o‘g‘irlangan, hozir borib militsiyaga xabar qilaman, desang, bilasan-ku, Yo‘ldosh o‘taketgan qo‘rqoq bola, qo‘rqib ketib, darrov kafti bilan og‘zingni berkitadi, jon o‘rtoq, hech kimga aytma, deb yolveradi. Ana undan keyin sen bo‘sh kelmaysan, so‘raganingni undirib olasan... Sen undan pul so‘rab borgansan, to‘g‘rimi?

– To‘g‘ri, borganman.

– Pulni nima qilmoqchisan o‘zi?

– Sholi oqlaydigan elektr tegirmon olmoqchiman.

– Tegirmon olsang meni ham ishga olasanmi?

– Bo‘lmasam-chi, hamma bekor yurgan o‘rtoqlarimga ish beraman. Men Yo‘ldoshga o‘xshab o‘ntasini oldim, deb eshigimni berkitib olmayman.

Alamzada Safar o‘g‘rilab olgan suratlaridan bir qismini o‘zi bilan olib kelgan ekan, mana, o‘g‘rilar bilan tushgan suratlari, mana, hammasining beti yalpoq, mana, hammasining ko‘zi qisiq,

peshanasi yaltiroq... Men bularni anjirzor ichidan topib oldim. deb suratlarni qayta-qayta G'ulomning ko'zi yaqiniga olib borib ko'rsatdi. Alamzada Safar ketgach, G'ulom Yo'ldoshxonning oldiga boraymi-bormaymi, yashirin siridan xabardor ekanligimni. aytaymi-aytmaymi, o'g'rilar bilan sherik ekanligini aytib qo'rqitaymi-qo'rqitmaymi, qo'rqita turib pul so'raymi-so'ramaymi, so'rasam ko'p so'raymi, oz so'raymi, deb uzoq o'yladi. Yo'ldoshxonning ko'cha eshigi oldida ham bir qarorga kelolmay uzoq tik turib qoldi. Bir oldinga, bir ortiga qaytgan bo'ldi. Bir uf tortib oladi, bir yengilgina tabassum qiladi. Oxiri qo'ng'iroqni bosdi. Bosishi bilan yuragi hapriqib ketgandek ham bo'ldi. Xayriyat Yo'ldoshxon uyg'oq ekan. Yo'tala-yo'tala kelib ko'cha eshikni ochdi. O'rtog'ini tanib:

– Nega qorong'ida turtinib yuribsan? – deb hazilnamo ohangda so'radi.

– Yo'ldoshxon, senga bir gapni aytgani keldim.

– Qanaqa gap?

– O'shanda meni haydaganingda yolg'on gapirgandim. Pullarni o'g'irlatganim yo'q edi, o'lay agar qimorga yutqizib qo'ygandim... Anjirdan bo'shagan tog'oralarni Faridaning oldiga qo'ydim-da, ishonmasang o'zidan ham so'rab ko'rgin, ho' nariga borsam, qimor o'ynashayotgan ekan. Bilasan. qarta o'yniga qishloqda mendan ustasi yo'q. Hammangni qoyil qoldirib yurganman. Qarasam, bitta amaki shapkasini teskari kiyib olib, bir yutib, bir yutqazyapti. Yutqazgani ozrog'u, yutgani mo'lrog'. Qo'limga tuprib, yo Jamshid dedim-da, o'yinga tushib ketdim. Ikki marta boplab yutib ham oldim, keyin, yutsam, bir yo'la ko'proq yutaqolay, deb anjirdan tushgan pulning hammasini tikib yuboribman... E o'rtoq, e Yo'ldoshxon, men o'zi omadsiz bolaman. Pulning hammasini yutqizib qo'ydim o'shanda, mana endi yig'lagim kelyapti.

– Yig'lama, uyat bo'ladi.

– O'zgina pul kerak edi-da, o'rtoq.

– Pulni nima qilasan?

– Toshkeniga borib Vengriya elchixonasiga kiraman. Janob elchi bilan xal ham yozishib turibman. Eshitgandirsan, venger

xo'rozlari urishqoq, ona tovuqlari sertuxum bo'larkan. Yiliga uch yuzu oltmishtagacha tuxum berarkan. Mana, elchidan kelgan xat, keling, maslahatlashamiz, debdi. Ehtimol mening xo'roz tanlab kelishim uchun o'zi pul to'lab jo'natar.

– G'ulomjon, bilaman, sen ko'ngli ochiq o'rtog'imsan, lekin xo'rozvozlarni tashlasang yaxshi bo'lardi.

– Yo'q o'rtog', ko'rasan, men dunyodagi eng zo'r xo'rozni yetishtirib, xo'rozbozlar ichida dunyo rekordini qo'yaman. Ko'rasan, menga xo'rozbozlar oltindan haykal qo'yishadi.

– Xo'p, qancha pul kerak borib kelishingga?

– Toshkentga borib kelishimga qancha ketsa shuncha bersang bo'ldi.

– Keyin-chi?

– Keyin... Ha, mayli, sen jonajon o'rtog'im bo'lganing uchun bir xavfdan ogohlantirib qo'ymoqchiman.

– Qanaqa xavf, aytaver.

– Yo'q, yaxshisi, o'zing bilib olarsan. To'g'ri, men yolg'onchiman, lekin sotqin emasman. Bo'пти, beradigan pulingni tezroq beraqol.

Ikki o'rtog' iliqqina xayrilashdilar. G'ulom so'ragan pulini undirganidan mamnun edi. Yo'ldoshxon bo'lsa, bu o'rtog'im qanaqa xavf haqida meni ogohlantirmoqchi bo'ldi ekan, bu gapni u takror-takror aytaverdi, deb ancha mahalgacha uyqusi qochib, goh o'ngga, goh chapga ag'anab yotdi. Har qancha o'ylamasin, o'sha xavf nimadan iborat ekanligining poyoniga yetolmay oxiri uxlab qoldi.

XIII bob

Yo'ldoshxon o'rtog'i ogohlantirmoqchi bo'lgan xavf haqida qancha o'ylamasin, baribir poyoniga yetolmadi. Yaxshisi, anjirzorimga barvaqtroq boray, deb o'rnidan turdi. Nonushtalik olib mehribon Qobil boboning huzuriga shoshildi. Bobo, odatdagidek bomdod namozini o'qib bo'lib, anjirzor ichida sharillatib o't o'rayotgan ekan.

Qiziq, Zulxumor shu yerda yuribdi, bunaqa barvaqt keladigan odati yo'q edi. Hovuz bo'yidagi baland loy supada

hovuzdagi suvga tikilib o'tiribdi. Iloyo tinchlik bo'lsin-da! O'zi ham ma'yusgina, shu yoshiga hech yarashmaydigan darajada o'ychanroq ko'rinadi. Yo'ldoshxon yaqinginasiga kelib qolguncha ham sezmadi u, xuddi jimirlab turgan hovuz suviga tikilgancha uxlab qolgandek.

Yo'ldoshxon baland ovoz bilan:

– *Ul sanamkim suv yoqosinda bir paridek o'tlurur.*

G'oyati nozikligidan suv bila yutsa bo'lur. – degancha qizga yaqinlashib bordi. – Zulxumor, esingdami, sakkizinchida o'qiganimizda muallima bu she'ni hammamizga yodlatgan edi. Qiziq, negadir uni men nuqul senga qarab o'qirdim. Go'zal eding o'shanda, hozir ham hammadan go'zalsan!.. Iya Zulxumor, nima bo'ldi, tinchlikmi, nega barvaqt kelding, nega bu ahvolda o'tiribsan, nega xomushsan?

Zulxumor boshini asta ko'tarib, charaqlab kulib turgan Yo'ldoshxonga xunuk qarash qildi. Nigohida nafrat ham, armon ham, izzat nafi xo'rlanganlik alomati ham bor edi. Yirik-yirik qop-qora ko'zlarida yiltirab yosh tomchilari ko'rindi. Otilib, g'azablangedek bir holatda o'rnidan turdi-da, xo'rsinish aralash yig'lab shiddat bilan pichan o'rayotgan Qobil bobo huzuriga yugurib ketdi.

– Zulxumor, to'xta! – deya baqirib yubordi Yo'ldoshxon.

Zulxumor to'xtamadi, orqasiga qaramay qo'l siltadi.

– To'xta deyaqman! – yana hayqirdi Yo'ldoshxon.

Yo'q, qiz to'xtamadi. Yugurgilab borib Qobil boboning bag'riga otildi, ho'ngrab yig'lab yubordi, ko'z yoshlari duv to'kilib, boboning oppoq yoqasini yuvib tusha boshladi.

– Qizim, qizim! – deyapti Qobil bobo.

– Bobojon, bobojonim. – deb chiroyli boshini, qop-qora sochlarini alam bilan silkitib-silkitib yig'layapti qiz.

– Nima gap o'zi? – hayrat ichida takror-takror so'radi Yo'ldoshxon.

Qobil bobo qo'li bilan, sen nariroq ketaqol, degandek ishora qildi, bu yerda tursa Zulxumorning tinchimasligiga ishongani uchun shunday qildi. Bog' to'la anjir uzishga yordamlashgani kelgan hasharchilarga bobo qizning xunuk holatini ko'rsatmaslik uchun shu gapni aytdi, shekilli.

– Fermer qizim, yur, kulbanga kiraylik, bu ahvolda turishimiz durust emas. Axir sen, qizginam, katta fermaning kichik bo'lsang ham muovinisani. Yuraqol. – deb Qobil bobo qizni zo'rma-zo'raki o'zi aytganidek «kulbasi»ga boshlab kirib ketdi.

Shoshilib anjir uzayotgan, uzayotganlarga yordamlashayotgan ziyrak qiz Rohila; hamma gapni hammadan oldin bilib oladigan, bilib olgani uchun hammaga maqtanib yuradigan Farida qiz; olamni suv bossa ham to'pig'iga chiqmaydiganidek bo'lib ko'rinadigan, aslida boshqalardan ko'ra ham kuyinchanroq Saddinisolar bobo bilan Zulxumorning ortidan jimgina sezdirmasdan ergashdilar.

Ko'pni ko'rgan Qobil bobo to'satdan paydo bo'lib qolgan suratlar haqidagi gapni kechayoq surishtirib bilgan, ba'zilarini o'zi ham ko'rgan edi. Qiz yonib-kuyib suratlar haqida gapira boshladi, ba'zi birlarini yirtib-yirtib oyog'i ostida ezg'ilay boshladi.

– Qizim, endi o'zingni bos, bu suratlarni aslida sen qayerdan olding? – Zulxumordan so'radi Qobil bobo.

– Kecha Safar tashlab ketgan, – xo'rsindi Zulxumor.

– Ota-onangga ko'rsatdingmi?

– Yo'q bobojon, ko'rsatmadim, ko'rsatishga haqqim yo'q.

– Qizim, ko'rsatsang yaxshi bo'lardi. Bu suratlarni men ham ko'rganman. Hech qanday yomon joyi yo'q. Alimpiodalarga borarding, tumandagi o'quvchilarning kengashlariga borarding, musobaqaga qatnashgan o'smirlar bilan qator turib suratlariga tushib kelarding. Yo'ldoshxon o'g'lim o'sha suratlarni ko'rib hech narsa demasdi. To'g'ri. Yo'ldoshxonga alloh yoqimtoylikni ato etdi. Bunday yigitchalar hadeb dunyoga kelavermaydi. Ko'rgan qizlar ko'pincha o'zini yo'qotib, mahliyo bo'lib qolaveradi. Lekin, qizim, bilib qo'y. Yo'ldoshxon esli-hushli yigit, bugun bu shoxga, ertaga narigi shoxga qo'nadigan qiyg'irlardan emas u. Oriyatli, diyonatli bo'lib yetilyapti... Bilaman, ko'ngillaringda bir-birlaringga iliqqina mayllaring bor, bir-birlaringa nozik-nozik talpinishlaringni sezib yuraman. Qorabarot o'g'lim Saddinisoni bir nafas ko'rmasa turolmaydi. Betoqat, qiyqirib kulib yuradigan, hamma narsaga qiziqadigan Farida qizim askiyachi o'g'lim Akrom bilan bir-birlariga

yashirinch a ko'z tashlab olishlarini sezmaydi, deysanmi? Hammalaringni kuzataman. Xudoga shukr, odobi, axloqi joyida bo'lib o'sishyapti, deb xursand bo'laman. Pokiza niyatlaringga allohning marhamati yog'ilib tursin, deb joynamoz ustida duolar qilaman... Fermer qizim, men hozir masjidida imom bo'lib o'tirgan bobongni ham o'qitganman, aytganman-a, bilasan-a?

– Aytgansiz, bilaman, bobojon.

– Odamlar o'rtasida haqiqat-u adolat o'rnataman, deb yurgan prokuror dadangni ham birinchi sinfga yelkamga ko'tarib o'zim olib borganman, aytganman.

– To'g'ri, bobojon, aytgansiz.

– Bog'chada mudira bo'lib ishlayotgan, chaqaloqlar yig'lasa qo'shilib yig'laydigan, kulsa kuladigan, o'shalarga qo'shilib o'yinga ham tushib ketaveradigan mehribon onangni ham men o'qitganman... Ha, qizim, bu yurtda erkagu xotin kam qolgan... Bularning ko'pchiligi mening gapimga quloq solgan, jar yoqasiga borib qolganda ogohlantirganman, daryoga cho'kayotganida suvdan ko'tarib chiqqanman... Alloh meni odamlarga yaxshilik qilgin, deb yaratgan ekan, mana shuning uchun ham sening o'nta tengqur o'rtog'ingga bosh bo'lib kelishingga yo'q demadim.

Bobo bilan Zulxumorning bir-birlariga aytadigan gaplari hali tugagani yo'q edi. Xuddi shu asnoda Yo'ldoshxon huzurlariga, negadir, sustroq kirib keldi, xayoli ham parishonroq. Zulxumorning yonginasidagi kichikroq ustolga o'tirdi. Yo'q, bir-birlarining yuzlariga qarasholmayapti. Zulxumor qaltiroq qo'llari bilan ustol ustiga o'ndan ortiq suratlarni yonma-yon terib chiqdi. Yo tovba, oniy lahzada surat bo'lib qotib qolgan bu ruhiy holatlar yaqinginada o'zga yurtdan kelgan edi, har birida bir dunyo mazmun borgan o'xshadi. Har biri Zulxumorning nozik qalbiga iztiroblar solayotgandi. Birida Oysuluv Yo'ldoshxonning keng yelkasiga nozik qo'lchalarini tashlab turibdi. Oh, bu shahlo ko'zlardagi sevinchu, shodliklarni ko'rsangiz, go'yo olov bo'lib lovullab yonayotgandek. Boshqa bir suratda Yo'ldoshxon bilan Oysuluv bir-birlarining yuziga kulib boqib qo'llarini ushlab turishibdi. Oysuluvning xumor ko'zlaridagi bir olam mamnuniyatni, tongda ochilishga moyil

turgan g'unchadek chiroyli lablaridagi yoqimli tabassumni ko'rsangiz, yuzlarida bamisoli gullar ochilgandek...

Zulxumor yig'lab o'rnidan turib ketdi.

– Zulxumor, – orqasidan Yo'ldoshxon yugurdi.

– Ket, yo'qol!

– Zulxumor, to'xtagin, tushuntiraman, qasam ichib tushuntiraman.

– Yaqinimga yo'lama, qo'lingni tegizma menga.

Zulxumorning alami kuchli edi, olamga sig'masdi. Axir qizning qalb gulzorida ochilishi kutilayotgan nozik g'unchalar mana shu Yo'ldoshxonga bag'ishlanyotgan edi-ku! Qiziq, birga o'qiganlarida, Zulxumor besh baho olganlarida nazarida o'sha baholarini Yo'ldoshxon uchun olgandek bo'lardi; maktabda o'tadigan tantanali yig'ilishlarda Zulxumor o'rtani boshqarar, to'liqinlanib she'rlar ham o'qirdi, nazarida bu she'rlari Yo'ldoshxonga bag'ishlayotgandek bo'lardi. Institutda o'qigisi kelmay, o'qishni tashlab kelganda, aslida, Yo'ldoshxonga boshqa qizlar yaqinlashib qolmasin deb, qo'rqqanidan tashlab kelgandi. Qiziq, kitob o'qiganida, fazilatli qahramonlar uchratganida Yo'ldoshxonni ana o'shalarga taqqoslab ko'rardi, taqqoslagan sari bu yigitchaga bo'lgan talpinishi yana o'n barobar oshib borardi. Goho shirin-shirin xayollarga berilib ketar, xayolida anvoyi gullar qiyg'os ochilgan, lolaqizg'aldoqlar baxmal yoygan adirlarda Yo'ldoshxon bilan quvlashib yurgandek bo'lar, bir-birlariga dasta-dasta gullar uzatishar, boshlariga gulchambarlar qo'yishardi. Bular xayol edi, lekin Zulxumorning xayolidagi go'zal haqiqatlar edi.

Yo'ldoshxon qo'lidagi guldastani Zulxumorning boshiga kiygiza turib:

– Sen malikasan! – derdi.

Zulxumor ham Yo'ldoshxonnikidan ko'ra ixchamroq guldastani boshiga kiygiza turib:

– Sen shahzodasan! – deb qo'yardi.

Ha, bularning ko'pi xayoldagi haqiqatlar edi. Yo alloh, nahotki Yo'ldoshxon qizning ana shunday go'zal his-tuyg'ularga limmo-lim qalbiga biron marta bo'lsa ham nazar tashlamagan bo'lsa, qizning ma'yus tikilishlari, umidvor

nigohlarida yonaman deb turgan olov borligini payqamagan bo'lsa... Faqat sen yaxshisan, sen hammadan yaxshisan deydi, xolos. Yo'q, mana uch yildirki Zulxumor undan boshqacha so'zni kutayotgandi. Bir og'iz so'z, bir og'izgina edi, xolos... Nahotki, o'sha bir og'iz sehrli so'zni endi boshqa qizga aytib kelgan bo'lsa?..

Yo'ldoshxon Zulxumorni kuch bilan o'ziga tortib, lovullab yonayotgan holatida bag'riga oldi. Ko'ksiga bosib qizib turgan boshini silamoqchi edi, qiz siltanib uning qo'lidan chiqib ketdi. Yo'ldoshxon o'zini yoqotgudek bir ahvolda edi. Stol ustiga yoyib qo'yilgan suratlarni birma-bir olib yirtib-yirtib:

– Mana, mana, mana! – deb surat parchalarini tepkilay boshladi.

Xuddi shu paytda xonaning omonat eshigi sharaqlab ochilib hovliqqancha, entikkancha Hayitvoy kirdi-da:

– Nega Zulxumorni yig'latyapsan? – deb qo'lini musht qilgancha Yo'ldoshxonning ustiga bostirib kela boshladi. – Men senga bu qizni xafa qilsang fermangga o't qo'yaman, o'zingni yer bilan yakson qilaman, deb necha marta aytganman? Zulxumorni hech kim yig'latmasligi kerak.

Hayitvoy Yo'ldoshxonni siltab tashqariga olib chiqib keta boshladi. «Agar bu qizni yig'latsang, seni yer bilan yakson qilaman», deya qayta-qayta ayta boshladi. Tashqarida, ichkarida bo'layotgan gaplarni eshitaylik, janjal bo'lsa kuzataylik, deb kelganlar anchagina edi. Farida ham, Saddinisa ham, Rohila ham, hammalari «etarlicha» ma'lumot olgandek asta-sekin tarqala boshladilar. Hatto hasharga kelganlarni ham, uyat emasmi, birovlarining gapini poylash, deb o'zlari bilan olib ketdilar. To'planganlarning ovozi o'chishi bilan ichkaridan Zulxumor otilib chiqdi, qiziq, go'yo Yo'ldoshxon bilan o'rtalarida hech gap bo'lmagandek, xiyla bosiq, sokin ham edi.

– Kamoliddinov, bekorga sening onang hayit kuni tug'magan, sen tengqurlaring o'rtasidagi mayda-chuyda gaplarga aralashish uchun tug'ilgan ekansan, – shu gaplarni aytib, Zulxumor Hayitvoyini itarib-turtib nariroqqa oborib qo'ydi. – Farida, bilaman, senlar ham gap poylagani kelgansanlar. Bilasanlar-ku, biz Yo'ldoshxon bilan har kuni o'n marta urishib,

porlab ketgandek bo'lar edi. E alloh, shu qizning qalbida faqat mening suratim bo'lganda edi, deb yashirincha o'ylagan bo'lishlari ham mumkin.

Hayitvoyning onasi Zulxumorlarnikida ishlab yuradi. Kiri-chirga, oziq-ovqatga qaraydi. Qattiqqo'l, lekin adolatli, prokurorning atrofida parvona. Agar shu inson yolg'izginam Hayitvoyimga qizini bersa, avvalo o'qitardi, bo'lmasa boshqa kuyovlariga o'xshatib fermer qilib qo'yardi, deb o'ylagan paytlari ko'p bo'ladi. O'ylaganlarini goho «yolg'izgina»siga ham aytsa, Hayitvoy jerkib:

– Bas qiling, baland dorga osilishni! – deb betoqat o'rnidan turib ketar, ketardi-yu lekin qalbining bir chekkasidagi umidvorlikni unutolmasdi.

Zulxumor bilan Yo'ldoshxon o'rtasidagi ozginagina dilisiyohlik baribir fermaning yosh a'zolariga ta'sir qilmasdan qolmadi. Ularning ko'nglida g'alati-g'alati bir-biriga qarama qarshi, bir-birini tasdiqlaydigan, ham inkor qiladigan fikrlarni ham uyg'ota boshladi. Qizlar ko'proq o'zlarini qattiq xafa bo'lgandek qilib ko'rsatishyapti. Ko'pincha kamgap bo'lib, o'tirganlarida qovoqlarini uyib ham olishadi. Shunda qiziqchi Akrom qizlarning bu yasama holatlarini chin deb o'ylab, o'zicha ularni xursand qilmoqchi, kayfiyatini ko'tarmoqchi bo'ladi. Dam olishga o'tirishlari bilan Akrom yengini shimarib:

– Hozir hammangni kuldiraman! – deb qo'yadi.

– Kuldirib bo'psan, – deydi nomigagina unga hamisha qarshi gapiradigan Farida.

– Bilib qo'yinglar, men senlardan ko'ra Zulxumorning kayfiyatini chog' qilmoqchiman. Qani, yaqinroq o'tiringlar-chi. Ketdim, bitta odam mast-alast bo'lib ko'chalarda, men zo'rman, men sherman, deb baqirib yurarkan. Bu gap shohanshohning qulog'iga borib yetibdi, tutib kelinglar u o'sha bezorini, deb farmon beribdi. Tutib kelishgan ekan, mamlakatda bitta sher bo'ladi, u sher men bo'laman, nega sen sherman deb yuribsan, jallod boshini ol! – deb buyuribdi.

Bezori shoshilib o'rnidan turib, qo'l qovushtirib:

– Taqsir, men sherning urg'ochisi bo'laman, – dermish.

– Kuladigan hech joyi yo'q-ku, – deb qo'yishdi qizlar.

– Iya, nega kuladigan joyi bo'lmas ekan? Qo'rqqoq erkak to'satdan o'zini xotin deb e'lon qildi-ku... Mayli, baribir, senlarni kuldiraman. E qizlar, bunisi hammangga tegishli. Farida, Saddinisa, Rohila, mening mana shu gapimdan keyin qachon erga tegish kerakligini bilib olasanlar... O'n yetti yoshli qizga sovchi kelgan ekan, voy, chiroylimi, qoshi-ko'zi qanaqa, kiyimlari go'zalmi, deb so'rabdi. Yigirma bir yoshli qizga sovchi kelgan ekan, voy, uyi-joyi qanaqa, mashinasi bormi, bankda qancha puli borakan, deb so'rabdi. Yigirma olti yoshli qizga sovchi kelgan ekan, xudoyimey, qani-qani ko'rsatinglar, tezroq ko'rsatinglar, deb ko'chaga hovliqib chiqib ketayotgan emish... Bilib qo'yinglar, yigirma olti yoshgacha er tanlab yurmanglar. To'yni tezroq o'tkazish harakatini ham qilaveringlar. O'sha to'ylarda qiziqchi mening o'zim bo'laman, tag'in birortasini olib kelib yurmanglar... Xudo xohlasa, men dunyoning eng zo'r qiziqchisi bo'laman, rekordlar qo'yib Angliyadagi katta daftarga ham yozilaman... Keyin tagobliklar mana shu yigit bizning qishloqdan chiqqan deb maqtanib yurishadi.

XV bob

Vodiyda oila a'zolaridan biri safarga otlansa, safari olisgami, yaqingami, buning uncha farqi bo'lmaydi. Qo'ni-qo'shnilar oq yo'l tilab, qarindoshlar xayrlashib qolay, deb kelaveradi. Bu gal ham xuddi shunday bo'ldi. Baland qilib katta mashinaga yuklangan anjirlar Avazxon amakining oldidagi maydonga kelib to'xtashi bilan avvalgi safar kelgan quvurlardan olib, uylariga gaz tushirib olgan qo'shnilar, agar yana gaz quvuriga ketishayotgan bo'lsa, o'shandan olib uyimizga zangori olov tushirib olamiz, deb umidvor bo'lganlar oq yo'l tilash bohonasida birov qatlama-yu mayda patir ko'tarib, birovi bir lagan chuchvaraning ustini oq doka bilan yopib, birovi laganlarni to'ldirib shaftoli-yu uzum ko'tarib kirib kelaverdi. To'xtamasdan Yo'ldoshxonni maqtashadi, agar u quvur keltirmaganda, bu qish ham gabsiz qolardik degan gapni aytishadi, ora-chora ana shunday o'g'ilni tagobliklarga tug'ib bergani uchun ayaga rahmatlar aytishadi, aya esa choy

tashishdan to'xtamaydi. O'rta yoshlilar orasida esa ulkan mashinani xavf-xatarsiz o'zga yurtga minib borib kelayotgan Avazbek amakiga rahmatlar yog'iladi, amaki, qo'lini ko'ksiga qo'yib arzimaydi-arzimaydi, deb qo'yadi.

To'satdan askiya ham boshlanib ketadi:

– Avaz o'rtoq, – deydi qo'shnilaridan biri. – Ilgari kampirlarni ko'p tashirding «Kampiravoz» degan nom oluvding. Endi anjir tashiyapsanmi?

– Ha, anjir tashiyapmiz.

– Demak, endi noming «Anjiravoz» bo'ladimi?

Davrada yengil kulgu ko'tariladi.

Boshqa bir qo'shnisi baland ovozda so'raydi.

– Avazbek, qo'shni yurtga o'rik, mayiz ham olib borib sotiyapsanmi?

– Ha, unisidan ham, bunisidan ham bo'lib turibdi.

– Unday bo'lsa nomingni «Mayizzavoz» yoki «O'rikavoy» qo'ysak bo'larkan-de.

Qo'shnilar miriqib kulishadi.

– Avazbek, qo'shni.

– Labbay qo'shni.

– Haligi bolalar o'ynaydigan paq-paq etib otiladigan narsalardan tag'in olib kelib yurmagin. Unda noming mushakvoz bo'lib qoladi-ya.

Nariroqda Yo'ldoshxonni ham yosh-yosh fermer, tadbirkor o'rtoqlari, biz ham o'shalarga o'xshasak, deb kelgan umidvor o'smirlar o'rab olgan. Ular uchun ham Yo'ldoshxon go'yo qahramonga aylangan. Uning har bir so'zini eshitishga ishtiyoqmand bo'lib o'tirganlar ham bor. Ana shu umidvor bo'lib kelganlardan biri sekin gap boshlaydi:

– Yo'ldoshxon, jon qo'shni, bizni ham olib ketsang-chi, tokaygacha Tagobda tappi dumalatib yuramiz?

– O'rtoq, sigirlarimiz ham tezakni kam tashlaydigan bo'lib qolyapti.

Ikki qo'shnining savol-javobi sabab bo'lib, tengqurlar o'rtasida qizg'in munozara boshlanib ketdi.

– E, o'rtoqlar, boshqa yutlarni orzu qilmanglar.

– Orzu qilsak nima bo'пти?

– O'sha yurtdagi ustomonlar o'n so'mga shartnoma tuzib, ishi bitgach, bir so'm ham bermay, tezroq ket, pasporting yo'q ekan, qamayman, der ekan.

– Pasporti bo'lsa-chi?

– Pulini bergisi kelmagandan kegin baribir bir bahona topadi-da.

– Yo'ldoshxon, ochiq ayt, yangi ishxona ocharmishsan?

– Xudo xohlasa, ochaman.

– Kimlarni ishga olasan?

– Kam gapirganlarni olaman.

– Unda Juma soqovni ishlatarkansan-da.

– Yo'ldosh, hazilni qo'y, o'rtoq. Rostdan ham ishxona ochasanmi?

– Tunuka, temir sotadigan do'kon ochishni xayol qilib yuribman.

– Lekin do'konni o'zing ochib, molni o'zing sotganing yaxshi. Quvurlaringni past mahalladagi ucharlar ikki-uch barobar qimmatiga sotishdi, bilgandirsan?

– Bilaman, hammasini bilaman!

Izn bersalar, yigitchalar tong otguncha suhbat qurmoqchi edilar. Ammo Hamroxon aya charchadi, uyqusirab choynak ko'targancha molxonaga ham kirib ketaverdi. Oxiri «Hoy qo'shnilar, tarqalinglar, bechora bolam tongda safarga chiqadi, ozgina uxlab olsin», deb, yer tepinib qo'ydi.

Kuzatgani kelgan otaxonlardan biri olis safarga ketayotgan ota va o'g'ilga Allohndan himoya so'radi, oq yo'l bersin, dedi. Qishloqqa gaz tushiraman deb quvur olgani ketayotgan otabolalarni Alloh o'z panohiga olsin, deb qo'llarini baland ko'tarib fotiha o'qidilar.

Hamrohon aya oqshomdan buyon o'ychanroq bo'lib qolgan o'g'lini yolg'iz topolmay, aytishi zarur bo'lgan ikki og'iz so'zini aytolmay betoqat edi. Qaysi ona o'g'li safarga otlanayotganida betoqat bo'lmaydi, deysiz, ayniqsa o'g'il yakka-yu yolg'iz bo'lsa!

– Qani bolam, yonimda o'tir-chi, – dedi Hamrohon aya bor mehr-muhabbatini ovozigga jam qilib. – Bir-ikki kundan buyon gaplashaman, deyman, qorangni ko'rsatmaysan. Agar hamma fermerlar ham onasini ana shunday sog'intirib yursa, o'g'lim, yaxshisi fermerligingni tashla, bir kuning o'tar... Qani, o'g'lim,